

מתוך ספרו של:

יוסף ברזילאי, "ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה", עפולה, תשס"ב 2002
ערכה: בת-עמי מלניק www.toldot.co.il

בוריסלב עירי

נולדתי בבוריסלב וחייתי בה עשרים שנה עד עלייתי לפלשתינה. בוריסלב, בלשון המעטה, לא הייתה עיר יפה. הערים הקרובות דרוהוביץ', סְטְרִי, סמבור ועוד - היו יפות ממנה. רחובותיהן סלולים קוביות אבן, המדרכות מרוצפות ובהן שדרות עצים מצילים. פארקים, אגמים, ומוסדות ציבור בבניינים מרשימים. יש לכך סיבות היסטוריות. בוריסלב הייתה כפר קטן בגליציה עד סוף שנות הארבעים של המאה ה-19 ובה מעט יהודים. בעיניי ראיתי בכניסה הצפונית של העיר, בירידה מהקרפטים הנמוכים, שלט מחליד "הכפר בוריסלב".

במחצית המאה ה-19, ב-1846, התגלו בבוריסלב שני אוצרות טבע: שעווה ונפט. שעווה, שמרכביה דומים לדונג הדבורים, נמצאה רק במקומות ספורים בעולם ביניהם בבוריסלב. הנפט בעירנו היה מבעבע על פני השטח בכמויות קטנות ונמצא בכמויות גדולות יותר בעומק של מטרים אחדים מתחת לפני האדמה. בוריסלב הייתה המקום הראשון בעולם אשר התחילו לשאוב בו נפט גולמי. בשנות 1920 סיפקו בוריסלב וסביבותיה 75% מן הנפט לפולין¹. הבורות נחפרו לעומק של מטרים אחדים והיו שואבים את הנפט בדליים ומעבירים לבית הזיקוק בדרוהוביץ' השכנה. עם גילוי הנפט

¹ מתוך: האנציקלופדיה העברית, ערך: בוריסלב, כרך ח' עמ' 46-47.

והשעווה נמשכו לבוריסלב אלפי פועלים ורובם המכריע יהודים שעבדו בהפקת אוצרות טבע אלה. בזמן שלטון אוסטריה, עד סוף מלחמת העולם הראשונה בשנת 1918, מנתה העיר כ-12 אלף תושבים, מהם כשני שלישים יהודים. לאחר מלחמת העולם הראשונה, כשאוסטריה חולקה למדינות לאומיות וקמה פולין העצמאית, צורפו כל כפרי הסביבה, שאוכלוסייתם הייתה רובה ככולה אוקראינים, לשטח השיפוט של העיר. כך קבע השלטון את גודל אוכלוסיית העיר 47,000 נפש, וביטל את היחס המספרי בין יהודים לגויים שהיה בעבר.

העיר נבנתה בחיפזון, כמו היישובים בארצות הברית שהוקמו על ידי מחפשי הזהב, וננטשו ברובן אחרי שאזל הזהב. אפשר להגיד שהיא נבנתה סביב רחוב אחד ארוך שנמשך קילומטרים אחדים. לקטעים ממנו ניתנו שמות שונים. הקטע הראשון נקרא 'טארנאבקה'. הוא התחיל מתחנת הרכבת שנבנתה בעיקר להובלת הנפט, ונמשך עד ל'רוגטקה' (בפולנית: קוֹרְה), בשל הקורה שהוצבה לרוחב הכביש כדי לעצור את כלי הרכב ולגבות מהעגלונים תשלום מסוים בעד רשות הכניסה לעיר. סדר זה נמשך עד גמר מלחמת העולם הראשונה. מהקורה השתרך הרחוב עד לגשר הרחב שעל הנהר טְשֶׁמְיֶנְצָה. הנהר זרם במקביל לרחוב הארוך וחצה אותו במקום שהתפתל ושינה את כיוונו. החלק הזה של הרחוב נקרא משום מה בפולנית וביידיש 'קאסערענגאסע' כלומר רחוב הקסרקטינים'. בהמשך, אחרי הגשר, השתרע חלק ארוך מאד של הרחוב הנקרא בשם "הערען גאסע", כלומר 'רחוב האדונים'. חלק זה הגיע עד לגבעות המיוערות שהן חלק מהקרפטים הנמוכים ונקרא 'מרז'ניצה'. רח' הקסרקטינים ומחצית רחוב האדונים היו מסחריים ואילו במחצית השנייה היו וילות. מהגשר, שהיה מרכז העיר,

יצאו שני רחובות ארוכים בכוון צפון-מזרח בשם 'פוטוק' כלומר נחל. החנות והדירה שלנו היו ברחוב זה עד לשריפה שפרצה בשנת 1916. החלק המסחרי נמשך עד לבנייני מכרות השעווה. הרחוב השני הגיע עד לעיר וולנקה (Wolanka) ונקרא רחוב וולֶנְצֶקָה, כלומר 'המוביל לוולנקה'. וולנקה הייתה עצמאית בימי השלטון האוסטרי ונכללה מאוחר יותר בשטח השיפוט של בוריסלב.

המדרכות בבוריסלב היו עשויות לוחות עץ שהונחו לרוחב, וחוברו במסמרים לקורות עץ שהונחו לאורך המדרכה. מתחתן עברו צינורות שהובילו את הנפט המופק לתחנת הרכבת. הכבישים לא היו סלולים אלא עשויים חצץ והם שקעו, כנראה בגלל מכרות השעווה בעומק האדמה. בימים הגשומים היה הבוץ מגיע לעומק של כארבעים סנטימטרים. לעיתים החלידו המסמרים שחיברו את לוחות המדרכה, וליצני העיר היו עומדים על הלוח בצד המסמר החלוד, וכאשר עברה אישה לבושה הדר, היו מסירים את הרגל מהלוח, והגברת הייתה מועדת ונופלת לבוץ.

מפעם לפעם נתהוותה נזילה בצינור שמתחת המדרכה, אז היו המובטלים, שנקראו לֶפֶקִים, שישבו על הגשר וחיכו להזדמנות כזו, באים ואוספים בעזרת זנבות סוס את הנפט הגולמי וסוחטים אותו לדלים גדולים. את התכולה מכרו לתושבים אשר ערבבו את הנפט עם נסורת עץ, ויצרו מהם כדורים ששימשו להסקה. לעיתים היו הלֶפֶקִים גורמים לנזילות מכוונות מהצינורות.

מעבר לרחובות הראשיים היו שטחים נרחבים פתוחים. מאחורי רחוב פוטוק הייתה שרשרת גבעות גבוהות שנוצרה מהאדמה שהוצאה ממכרה השעווה. את האדמה היו מחממים בתוך דודי מים רותחים,

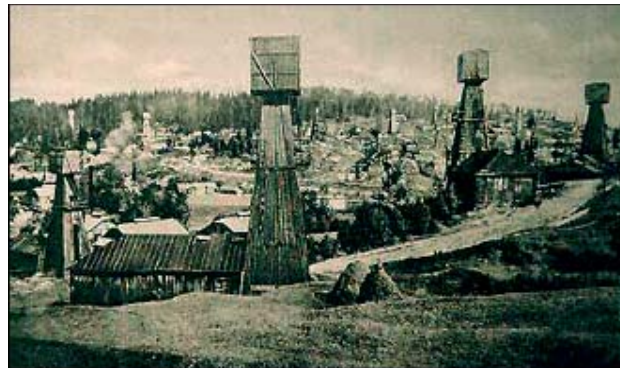
השעווה הייתה עולה וצפה מעל פני המים, כך הפרידו אותה מהאדמה וניתן היה לאוספה. את האדמה שנותרה שפכו על פני השטח וממנה צמחו הגבעות. הן נותרו עקרות, אף צמח לא נקלט בהן. השטח בין הרחוב והגבעות נקרא, בידיש ובפולנית, "העולם החדש". כינוי זה היה מקובל גם בערים אחרות. הילדים נהגו לשחק "בעולם החדש". היו שם צמחים שפירותיהם עגולים וקוצניים. את אלה היינו אוספים בערב תשעה באב וזורקים על המתפללים. הפירות נדבקו לבגדים ולְקָנִים, והיו שרגזו על כך, כי ראו בזה מעשה ליצנות שאינו הולם את יום הצום.

הנהר טְשֶׁמֶנְיָצָה היה שחור מנפט גלמי, לכן לא ידעו תושבי העיר לשחות, כי בימים ההם לא היו בריכות שחיה. השטח הנקרא 'דְּבֶרֶה', שמאחורי רחוב הקסרקטינים, היה סגור גם הוא בשרשרת גבעות מאדמת המכרות. את השטח הזה הייתי חוצה ברצוני לקצר את הדרך הביתה ב'טארנאבקא'. ואז בודד הייתי חולם והוזה על עתידי. לשם עברנו לאחר השריפה.

השטח השלישי, שנקרא 'מוצ'רי' - כלומר ביצה, שבין בוריסלב לוולנקה, השתרע לעומק רב מזרחה. השטח הזה היה בחלקו ביצה ובו התקיימו הקרבות בין ילדי בוריסלב ווולנקה שאתאר בהמשך. בשטח הזה נמצא במקום גבוה בניין הגימנסיה שבה למדתי, אליה הובילה מדרכה באורך של כמה מאות מטרים. המדרכה נבנתה מלוחות עץ שהונחו על כלונסאות גבוהים בשל השטח הבוצי. בוריסלב לא הייתה מתוכננת, המראה הכללי היה עגום, אבל היו בה גם בתים יפים. היו בעיר אנשים עשירים מאד, הייתה אינטליגנציה מקצועית, אחוז היהודים בה היה מכריע והייתה גם דלת העם בקרב היהודים. זוכר אני שמאחורי רחוב

הקסרקטינים היו בתים ישנים שקועים עמוק שאדני חלונותיהם היו על פני הקרקע.

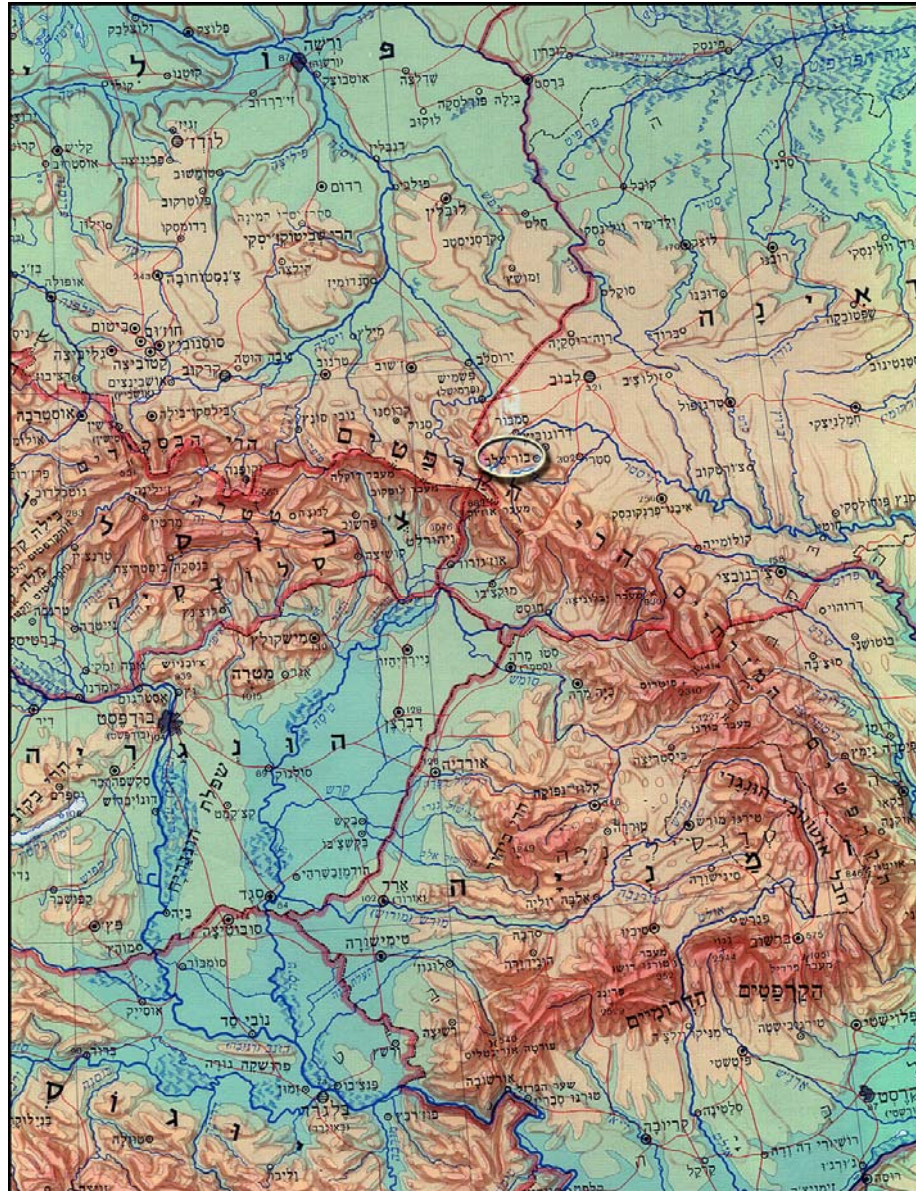
בוריסלב - עיר הולדתי

מגדלי
קידוח
לשאיבת
נפט גולמי.

מפה
עתיקה של
בוריסלב.

הייתה בבוריסלב תופעה של פשיטות רגל של חנוונים, הם לא חיכו להחלטת בית המשפט, אלא החליפו את שם הבעלים בשלט באישון לילה. אתמול עוד נקראה החנות על שם בעליה והיום היא נקראת על שם אישתו או בנו.

חיי החברה היו ערים מאד. אחוז גבוה באוכלוסייה היהודית נהג אורח חיים דתי. בתי הכנסת היו מלאי מתפללים בשבתות ובחגים וגם בימי חול היו מניינים רבים. היו בבוריסלב שלושה רבנים שהוחזקו ע"י הקהילה, אולם לא הייתה להם כל השפעה על חיי הפרט. הם לא נאמו בבית הכנסת. לא הייתה, כידוע, רבנות ראשית בפולין וכן גם בארצות אחרות. תפקידם המוגדר היה לפקח על השחיטה ולפסוק אם העוף שהביאה לו עקרת הבית, שספק בכשרותו, כשר או לאו. לרבנים שהוחזקו כחכמים ובקיאים בהווות העולם באו לעיתים צדדים יריבים לדין תורה. באוזני שמעתי חסידים האומרים "שומעים לו כמו ששומעים לרב" (תרגום מילולי מיידיש), כאשר התכוונו להגיד שאין מקבלים את פסק דינו של המוסמך לפסוק או את דעתו של המתיימר להטיל את מרותו מכוח הערכה עצמית מופרזת.

היה בבוריסלב ארגון סוחרים ו'יד חרוצים' שהוא ארגון בעלי מלאכה, וכן ארגונים והסתדרויות ציוניים. לא הוקם בעיר סניף של ארגון ה'בונד', ארגון יהודי מרקסיסטי אנטי ציוני, שהיה חזק בפולין.

הפועלים הלא יהודיים היו מאורגנים במפלגה הסוציאליסטית הפולנית פ.פ.ס. (P.P.S.) שמילאה גם תפקיד של איגוד מקצועי. מזכיר המפלגה, בשם קלוד, היה אנטישמי. באוזני שמעתי מפיו הערות

אנטישמיות בעת שבא לחנות שלנו לקנות רהיטים ועמד על המיקח. אחי הגדול התעלם מכך ואני הייתי עדיין נער צעיר.

שנים לאחר מכן, עם בחירתי למזכיר מועצת פועלי נס-ציונה, כתבתי על כך למשפחתי כדי לשמח את לבם בעליית גובה הכנסתי. הם שאלו אותי במכתב במה אני עוסק בפועל, ועניתי להם שאני כמו קלוד בבוריסלב. לפני עלייתי ארצה נקשרו קשרים לשיתוף פעולה בין מפלגת ה'התאחדות' והמפלגה הסוציאליסטית הפולנית בקנה מידה ארצי. גם אצלנו היה שיתוף פעולה והשתתפותי פעמים אחדות בפגישות אלה.

ברצוני למסור כמה פרטים היסטוריים על עירנו בהסתמך גם על מאמרו של ההיסטוריון נ.מ. גלבר "תולדות היהודית בבוריסלב", שהופיע בספר הזכרון "דרוהוביץ, בוריסלב והסביבה". בשנת 1880 היו בבוריסלב 2,500 פועלים יהודיים ו-500 פועלות. הפועלים עבדו בהפקת הנפט והדונג, הפועלות עבדו רק בהפקת הדונג. מספר היהודים הלך וגדל, ובשנת 1900 היה מספר התושבים כ-11,600 ומהם כ-8,000 יהודים.

עם כניסת ההון הגדול לתעשיית הנפט והתחזקות מפלגת הפועלים הפולנית ה-פ.פ.ס. הוצאו הפועלים היהודים מתעשיית הנפט ורק מעטים נשארו בחלקה שהייתה בבעלות יהודית. אנשי ההון טענו שהפועלים היהודים אינם מאומנים והפועלים הנוצרים התנגדו בגלוי לעבודת יהודים מטעמים אנטישמיים בהטיחם בפניהם "לכו לפלשתינה".

מצבם של הפועלים היהודים נהיה חמור, חלקם התאגדו בהסתדרות הציונית ושקלו את השקל הציוני. כשתיאודור הרצל נבחר, מטעם פועלי בוריסלב, לקונגרס הציוני השני בשנת 1898, פנו אליו הפועלים

בבקשת עזרה. הרצל הביא את מצוקתם בפני הקונגרס אך לא היה בכוחם לעזור. נעשו ניסיונות לארגנם לעלייה לפלשתינה, אך גם אלה לא הצליחו. בינתיים הם הסתדרו בעבודות שונות.

החיים היהודיים בבוריסלב לא פסקו. נפתח בית ספר יהודי בסוף המאה ה-19 שהשתייך לרשת של הברון הירש. הפתעה גדולה הייתה בשבילי לגלות כי עוד לפני שהוקם בית הספר העברי שלי, ע"י המורה גלב, שעליו אספר בהמשך, היה קיים בית ספר עברי. המייסדים היו צבי טלר ויצחק אבן, שניהם סופרים שכתבו בעברית וגם ביידיש. גם הסופר הידוע, אשר ברש, היה מורה בבית ספר זה. הוא עלה לארץ בשנת 1914, חיבר ספרים רבים ותרגם יצירות חשובות לעברית. ספריו גם תורגמו לאנגלית. זכה בפרס ביאליק, היה מורה בגימנסיה הרצליה ובביה"ס הריאלי בחיפה. בהיותי תלמיד ראיתי במו עיני, בכניסה הראשית של בית הספר העממי הפולני על הקיר טבלת שיש ועליה הקדשה באותיות זהב גדולות בעברית ובלועזית לברון הירש ורעייתו. הדבר היה תמוה בעיני כי לא הבנתי מה להקדשה זו באותיות עבריות בבית ספר השייך לגויים. גם גאווה נסתרת נתעוררה בלבי כי אותיות עבריות נמצאות לא רק בסידור התפילה ובחומש, אלא גם על קיר בית ספר לא לנו. הברון הירש מסר, כנראה, את בית הספר לקיסרות אוסטריה.

נזכרתי שלפני שנים אחדות מצאתי במחסן חוברת הסברה על ארכיון העבודה. הבאתי את החוברת הביתה ושמתי אותה בספרייתי. מצאתי אותה לאחר עמל רב של חיפושים. החוברת דקה, בת שישה עשר עמודים בלבד. לפי תוכנה היא הפרסום הראשון של ארכיון העבודה שנוסד בשנת

1932, 12 שנה לאחר ייסוד 'הסתדרות העובדים'. בחוברת פירוט המחלקות השונות, כמה דוגמאות של תעודות בכתב זעיר, ושלושה תצלומים. אותי עניין במיוחד התצלום מוועידת היסוד של מפלגת 'פועלי ציון העולמית' שהתקיימה בהאג בשנת 1907. בתמונה 23 גברים ונשים, ביניהם כמה ידועים לי: בר בורוכוב – המייסד האידיאולוגי והנשיא הראשון; יצחק בן צבי; רפלקס ניר; שלמה קפלנסקי; ישראל שוחט.

בייחוד עניין אותי אדם לא מפורסם והוא ליאון שוצמן. הוא היה בנו של ליפא שוצמן, ראש העיר בבוריסלב. התפלאתי למצוא את שמו בוועידה סוציאליסטית שהשתייכה לאינטרנציונל השני, והוא הרי לא היה ידוע כסוציאליסט, אלא דווקא היה אחד מעשירי בוריסלב. הפרט המעניין הוא שבכל שם מוזכרת ארץ מוצאו ואילו ליאון שוצמן מייצג את בוריסלב העיר. לפליאה הראשונה אין לי הסבר, אולי בצעירותו היה מרדן.

לפליאה השנייה יש לי הסבר. באותה תקופה, כפי שהזכרתי, היו בבוריסלב 3,000 פועלים ופועלות יהודים במשקי הנפט והשעווה. מצבם היה קשה מאוד, כי עם כניסת הון לתעשיית הנפט נושלו רבים מהפועלים היהודים ממקום עבודתם. הם פנו לקונגרס הציוני, בחרו, כאמור, בהרצל כציר לקונגרס, ופנו גם לברון הירש. ציבור פועלים זה שהיה מאורגן היווה בעיה למפלגת הפועלים היהודים הסוציאליסטית, משום כך נשלח שוצמן כנציג בוריסלב. (אין בחוברת תאריך הוצאתה לאור, קיבלתיה בהיותי בנס ציונה לפני כ-65 שנה).

השתדלתי בפרק זה לתאר פרטים אופייניים לסביבה שבה גדלתי, הרי האדם הוא תבנית נוף מולדתו.

בית הוריי - ילדות בבוריסלב

נולדתי למשפחה חסידיית בדצמבר 1905. בוריסלב, עיר הולדתי, שבגליציה המזרחית השתייכה עד סיום מלחמת העולם הראשונה ב-1918 לקיסרות האוסטרו-הונגרית. אבי, יהושע איזנשטין, היה חסיד אדוק ובעל בית מסחר לרהיטים. אמי, טויִנְה (טוני) לבית ברגמן, הייתה משכילה לפי המושגים של הימים ההם. היינו ארבעה אחים: חיים הבכור נולד בשנת 1889, יצחק נולד ב-1894, ברוך (בוניו) נולד ב-1899 ואני הקטן נולדתי ב-1905. לימים שאלתי את אבי על שם מי קרא לי 'יוסף' והוא הסביר לי שנולדתי בשבוע שבו קוראים בתורה את פרשת "ויצא" ומוזכרת בה הולדתו של יוסף הצדיק.

זיכרוני הראשון מחזיר אותי ליום שבו מלאו לי שלוש שנים. אני יושב על כיסא גבוה מול ראי גדול על הקיר, הוריי על ידי וספר גוזז את שערי הארוך ומשאיר לי שתי פיאות. ואני בוכה. כך נהגו משפחות החסידים להפוך את התינוק בן השלוש ליהודי ולהתחיל ללמדו את האלף-בית.

בילדותי המוקדמת דיברתי גם פולנית, שכן העוזרת השיקשה שהייתה האומנת שלי דיברה אֶתִי פולנית. היו אומנות נוצריות אשר לימדו את תפילת הבוקר והיו אומרות את התפילה יחד עם הפעוט: "מוֹדֶה אֲנִי לַפָּנֶיךָ אֵל חַי וְקַיִם שֶׁהַחַיִּיטָה לִי אֶת נֶשְׁמָתִי..."

מאין לי שדיברתי פולנית? אני זוכר את עצמי מדבר בבית אך ורק יידיש. חברו של אבי, שהיה מתפלל אתו בבית הכנסת ונסעו אל אותו הרבי,

היה פוגש אותי כשהייתי בן חמש או שש, צובט בישבני ואומר לי: "יוסלי, שפיבי קדשנו". המילה בפולנית "SPIEWAJ" היא "אנא תשיר", כלומר הוא אמר לי לשיר את המזמור המתחיל במילים "קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך". מכאן אני למד שכשהייתי פעוט דיברתי פולנית ושרתי זמירות יחד עם אבי ואחיי.

הייתי ילד חלש. בגיל חמש חליתי בדלקת ריאות וקדחתי מחוסר גבוה. טיפל בי רופא פולני ד"ר דוורניצקי. הוא נחשב לרופא הטוב ביותר בסביבה והיה רופא המשפחה שלנו. הוא קבע שבנוסף לדלקת ריאות חליתי גם בדלקת קרום הצלעות ועוד מחלה ששמה 'אקסידאט'. איני יודע את פירושה. בהיותי ילד רזה וחלש אמר הרופא שאילולי ידע שאמי היא אמי יולדתי היה חושב שהיא אם חורגת. בזמן המחלה בכיתי ודרשתי שיביאו לי חליפה חדשה לפסח, כי נהוג היה לקנות לילדים בגדים חדשים לחג. מכאן שחליתי בזמן חג הפסח. הביאו לי חליפה ואחרי החג החזירו אותה לחנות, כי לא הייתה לפי מידתי והושאלה רק כדי להרגיע אותי. לאחר שהבראתי חזרתי ללמוד בבית הספר העברי. זוכר אני שאמי הייתה מביאה לי לבית הספר כריך עם חמאה וביצה וממתינה להפסקה כדי למסור את הכריך לידי ועליי היה לאכול אותו בנוכחותה.

נחרט בזיכרוני מקרה שאירע לי כשהייתי בן שבע בכיתה ב' בבית ספר ששפת הלימוד בו הייתה פולנית. בהפסקה תפסו אותי שני שקוצים מבוגרים ממני ומרחו את שפתי בשומן חזיר. חזיר היה טרף בעיני ומוקצה מחמת מיאוס, כי ראיתי חזירים מתפלשים בבוץ. פחדתי מאלוהים וגם מאבי. אני מספר על הטראומה הזו כאן בפעם הראשונה. אני בטוח שמקרה זה קבע את יחסי לגויים, ראיתי אותם כאנטישמיים ושונאי יהודים.

הייתי ילד סקרן, בהיותי רך בשנים הייתי שואל את אמי שאלות על ההוויות בעולמי הקטן: איך עושים חפץ שנקרה בדרכי, ואמי הייתה מסבירה לי בסבלנות, ומספרת בנוכחותי לחברתה, שכנתנו שגם היא כאמי הייתה ילידת העיר הקרובה סְטֶרִי, עד כמה אני צמא דעת. אמי הייתה מספרת לי על ארץ ישראל, על ההילולא של רבי מאיר בעל הנס, ושל רבי שמעון בר יוחאי, ועל מנהג השלכת מטפחות משי למדורה. לאבי לא היה פנאי לשיחות כאלה. אמא הייתה עוזרת לי בהכנת השיעורים, היא ידעה פולנית וגרמנית, כי העיר סְטֶרִי, הנקראת על שם הנהר הגדול העובר לידה, הייתה עיר של משכילים. אמי למדה בבית ספר פולני עוד בתחילת המחצית השנייה של המאה ה-19. היא דיברה וכתבה פולנית היטב, וכשנעדרתי מבית הספר התיכון בשל מחלה, היא כתבה לי אישורים בפולנית בכתב יד נאה.

אבא דאג ללימודי יהדות. בהיותי בן שלוש הגיע לביתנו עוזר המלמד שלימד אותי לקרוא עברית ולבטא את האותיות והתנועות. מכיוון שהייתי ילד חלש הוא נתבקש, כנראה, לבוא אלינו. בהיותי כבן ארבע, עם התקדמותי בידיעת הקריאה בסידור התפילה, הזמין אבא מלמד שבא הביתה ללמד אותי חומש.

באותה עת הוקם בית ספר עברי בעירנו. אמי רשמה אותי לבית הספר הזה בשנת 1910 בהיותי בן חמש, מבלי לספר לאבא. הוא ודאי היה מתנגד ללימוד חילוני. אך אמא שלי ידעה כי אבא ישלים עם עובדה קיימת והוא אכן קיבל את הדין. היא הייתה דומיננטית בכל הקשור לחינוך הילדים.

התמזל מזלי וזכיתי משני הכוחות המנוגדים, של אבי אשר רצה לראות אותי ממשיך את דרכו ודרך אבותיו ונעשה חסיד ותלמיד חכם. ומנגד אמי שרצתה לראות את בניה משכילים, אולי רופאים או עורכי דין. כך הוציאה את אחי יצחק, שהיה עילוי, מלימוד גמרא בבית כנסת, ושלחה אותו לווינה בזמן היעדרו של אבא.

בית הספר העברי שמחה גלב

מנהל בית הספר העברי, שמחה גלב, אדם מחונן ומשכיל, אשר מבלי ללמוד תיאוריות על חינוך הגיל הרך, ידע להתייחס אל ילדים קטנים כפי שמתייחסות היום גננות מדופלמות. הוא לימד עברית בעברית, איני זוכר מקרה אחד של תרגום מילה עברית ללועזית. לצורך זה היו בכיתה צעצועים, חפצי בית, כלים קטנטנים ואביזרים שונים, אשר בעזרתם, ובעזרת תנועות ידיו, היה ממחיש לנו כל נושא לימודי ומקנה לנו את השפה. היה זה בית ספר עברי לאהבת ארץ ישראל. הלימודים בו היו בשבילי חוויה עצומה. חושבני שלימוד הדיבור העברי הוא אשר השפיע עליי במיוחד.

בית ספר זה נוסד ע"י הקהילה היהודית ושוכן בבית חדש אשר נבנה למטרה זו בשטח פתוח מחוץ לבתי העיירה. בבית היו שישה חדרי לימוד, ארבעה מהם שימשו את בית הספר העברי ואילו בשניים היה תלמוד תורה. בו לימדו מלמדים לפי הנוסח הישן של ה'חדר' המסורתי בתרגום וביאור "לעברי טייטש". חזותו אמנם הייתה מסודרת ונקייה יותר מה'חדר' המסורתי, אך שיטת הלימוד הייתה מיושנת וארכאית. באותו בית בעליית הגג שוכן מנהל בית הספר שמחה גלב.

הייתה לי הזכות להיכלל בכיתה של המורה גלב. הוא היה אדם צעיר, עטור זקן דומה לזה של הרצל, בעל השכלה עברית וכללית וציוני

נלהב. כל זאת ידעתי רק כאשר גדלתי והייתי לאיש. כבר בהיותי ילד רך בשנים רחשתי אהבה גדולה והערצה לאין גבול אל האיש. המורה המזוקן הזה היה שונה לחלוטין מכל אותם יהודי בית הכנסת כולל סבי ואבי, אשר היו מחמירים עם עצמם ועם אחרים. המורה שיחק אתנו כמו הגנות של ילדינו ונכדינו. הוא היה כנראה חסיד נלהב של המחנכים הדגולים: הגרמני פרידריך פֶּרְפֶּל שיצר את גן הילדים הראשון, ושל הרופאה מריה מוֹנְטְסוֹרִי שהמציאה שיטות חדשות לחינוך ילדים קטנים.

עונשי גוף שהרגשתי על בשרי והיו מקובלים בימים ההם בחדרים היהודים ואף בבית הספר הממשלתי הפולני, היו בבית הספר העברי שלנו בבחינת בל ימצא. בהפסקות היה המורה גלב משחק אתנו, רץ אתנו, תופש מידנו חפץ ועושה תנועה של זריקה למרחק. אנו הזאטוטים היינו רצים לתפוש את החפץ והוא צוהל היה מראה לנו כי החפץ נשאר בידו. בשנת 1910 היה זה חידוש יוצא דופן בלימוד שפה ובחינוך בכלל. גלב נטע בנו אהבה לשפה, לחופש ולשירה עברית, הוא היה מלמד אותנו ושר אתנו שירים עבריים, חלקם מתוך שירון שבו נכלל גם שיר שתרגם "השבועה", ההמנון של פועלי ציון, ועל כך היה גאה מאד. השיר נפתח במילים "ידינו מזרחה נרימה ונישבע".

שנה תמימה למדתי עברית בבית ספר זה. הייתי תלמיד מצטיין כי, כפי שסיפרתי, עוד בהיותי בן שלוש בא לביתנו עוזר למלמד, לימדני קריאה בסידור, והמלמד לימדני חומש והקנה לי את ראשית ידיעותיי ב"ידישקייט". ואילו ילדים אחרים לא ידעו צורת אות. יתכן שהייתי התלמיד היחידי מבית חסידי שלמד בבית הספר העברי. כל ילדי המשפחות החסידיות שהתחילו ללמוד את האלף-בית כמוני בגיל שלוש למדו ב'חדר'.

בל"ג בעומר טייל אתנו המורה גלב ליער. הדרך הייתה ארוכה למדי. בפעם הראשונה בחיי ראיתי יער וזוכר אני את התרשמותי העמוקה ממראהו. עם הגיעי לגיל שש רשמו אותי לכיתה א' בבית הספר הפולני. הלימודים התקיימו אחרי הצהריים. למזלי, המשכתי ללמוד בבית הספר העברי בשעות שלפני הצהריים ואילו החל מהשנה השנייה למדתי עברית אחרי הצהריים. זו הייתה חוויה מיוחדת במינה. עם גמר הלימודים היה המורה גלב מקיים בכיתה חוג למבוגרים לתנ"ך וספרות עברית והרשה לנו לזאטוטים להישאר בחוג. הוא היה מרצה על נביאים אחרונים לפי של"ג (שמואל-לייב גורדון), קרא והסביר את שירי יל"ג (יהודה לייב גורדון) וביאליק. המורה גלב היה מרצה נפלא, בשפתו הברורה והעשירה ובחום לבו היה מלהיב את קהל השומעים. הייתי ילד קטן ולא הכל הבנתי, אך התבשמתי מהאוירה וספגתי לתוכי את האהבה לתרבות עברית ולאחרי ישראל. אני נושא את דמותו של המורה גלב ובית ספרו בקרבי באהבה וגעגועים.

את דרכי בעתיד התוותה האהבה הראשונה לעברית שרכשתי ממורי הנערץ שמחה גלב ז"ל. בית ספר עברי זה שריכוז מורים טובים ויזכרו כאן המורים פֶּרֶסֶר, פִּינְגוֹלד, ואף הקים דור של מורות מבנות המקום, וזכורות לי המורות שִׁינְפֶּלד ורוס, היה בית היוצר לתנועה הציונית והחלוצית בבוריסלב. שמחתי לפגוש בארץ את אחד משלושת בניו והוא סעדיה גלב, אחד החברים הבולטים בקיבוץ כפר בלום בגליל העליון.

הוריי דאגו שאהיה עסוק בלימודים מהבוקר עד הערב. מגיל שש עד שמונה-עשרה למדתי בבוקר בבית ספר פולני, ועמדתי בבחינות הבגרות. עד גיל עשר למדתי בנוסף אחרי הצהריים בבית הספר העברי, ובערב בא מלמד לביתנו ולימד אותי חומש עם פירוש רש"י, כשבגרתי למדתי גם תלמוד. המלמד, שהיה בעבר גבאי אצל הרבי, היה בקיא בתלמוד והסביר יפה, אבל אני הייתי עייף מאד ורק במאמץ רב קלטתי את הסבריו. את השעורים לבית הספר הפולני הייתי מכין אחרי ארוחת הערב, לעתים בעזרת אמי.

בימי החורף, בשבתות אחרי הצהריים, הייתי נפגש עם חבריי לכיתה. היינו מתכנסים באחד הבתים ויוצאים במזחלות שלג להחליק בכביש העולה לגבעות שבהן נמצאים קידוחי נפט. שמרתי על קשרים עם חבריי מילדות, חלקם התפללו בבית הכנסת שלנו, את חלקם הכרתי ב'חדרי' או בישיבה שבה למדתי בעת הכיבוש הרוסי, עד שנפגשנו כולנו במפלגת 'ההתאחדות'. עם אלה מביניהם שעלו ארצה נמשכו הקשרים עוד שנים רבות.

זיכרונות נפלאים יש לי מימי ילדותי. אבי יהושע יעקב איזנשטין היה יהודי שומר מצוות, קלה כחמורה. אבל לא רק המצוות נשמרו בביתנו, אלא גם מנהגים שאינם כתובים בתורה. סעודות ליל שבת ושבת היו חגיגות. כולנו, חמשת הגברים, שרנו זמירות שבת. הכל חזר על עצמו מדי שבוע והייתה לי הרגשה שבאותן שעות שורה השכינה בתוכנו. האמנתי שבשבת שוכנת בי

יְנִשְׁמָה יִתְרָה². בתמימותי הילדותית פירשתי את ריבוי המנות והמאכלים המגוונים שאכלנו ב'נשמה היתרה' המשתתפת באכילה.

ניסיתי לשחזר את הנעימות ששרתי בילדות ואף פניתי לזמר ולחזן הידוע דודו פישר. הוא הציע לי להקליט את הנעימות ולשלוח אליו. עשיתי כן אך קולי אינו כבעבר ולא עלה בידי לשחזר את המנגינות. הוא הציע לי להעזר בפסנתרן שיכתוב את התווים.

פעם בשנה ב'שַׁבַּת שִׁירָה' כשקוראים בתורה את פרשת "בשלח" שבה מופיעה שירת הים, הייתי יוצא בזמן הסעודה החוצה ומפזר כוסמת לציפורי שיר. על יסוד האגדה שכאשר משה שר את שירת הים הצטרפו אליו לשירה ציפורי שיר. על כן נותנים להם שכרם ב'שבת שירה'. זה קרה תמיד כשעדיין היה קר בחוץ, לפני חמישה עשר בשבט. אבי הוא אשר השליט בבית את האווירה המיוחדת בכל חג והקפיד בקיום המנהגים. מבלי שהכיר את משנתו של הפרופ' ישעיהו ליבוביץ' הוא הלך בדרכו. הוא לא שאל שאלות פילוסופיות על טעמי המצוות והמנהגים הוא פשוט קיים אותם.

זיכרונות מיוחדים יש לי מהחגים, כל חג ואופיו, כל חג ותפריטיו. ההכנות לפסח השרו אוירה מיוחדת, ניקוי יסודי של הבית וסיוד החדרים. טבלאות עץ מיוחדות על כל השולחנות, הבאת המצות העגולות שנאפו במיוחד לכל משפחה, החלפת כל כלי האוכל בכלים מיוחדים לפסח. והיו בין הכלים האלה כלי חרס עתיקים, כלי חרסינה משובחת, כלי זכוכית וכוסות בדולח לארבע כוסות. בגולה חגגנו שני לילות סדר ושמונה ימי פסח.

² יְנִשְׁמָה יִתְרָה – שאול מן מסכת ביצה טז, ושם הכוונה נשמה נוספת: "נשמה יתירה נותן הקדוש-ברוך-הוא באדם בערב-שבת, ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו". הרגשה חגיגית מיוחדת, מצב רוח מרומם, שאר רוח. (מתוך: אבן-שושן, המילון החדש, כרך שלישי, עמ' 1198, הוצאת קריית ספר, ירושלים 1997).

ליל הסדר החגיגי נמשך שעות אחדות ואני יושב ליד אבא ושואל את הקושיות ופותח את הדלת לאליהו הנביא בזמן אמירת הפסוק: "שפוך חמתך על הגויים". בהיותי ילד קטן הייתי נרדם על יד השולחן. בכל ימות החג אכלנו מזונות מיוחדים בעיקר מאכלי בשר ולביבות מתפוחי אדמה מטוגנות בשומן אווזים שהוכן בחג החנוכה.

בי"ד באייר חגגנו גם פסח שני. לזכר החג בזמן שבית המקדש היה קיים ונועד לטמאים שאסורה הייתה עליהם הכניסה לבית המקדש, ולבאים ממרחקים שלא הספיקו להגיע בזמן. בחג זה אכלנו ארוחה חגיגית ומצות שהושארו במיוחד מחג הפסח.

חג השבועות שנחוג שני ימים ראוי לציון מיוחד. אני מנסה ממרחק הדורות לתארו. מזג אויר אביבי, קלילות וטוהר, בית הכנסת מקושט בענפים ירוקים. את קריאת התורה ביום א' של שבועות היו פותחים ב"אקדמות מילין" פיוט בלשון ארמית בן תשעים חרוזים. זו מעין פתיחה לפרשת מתן תורה שחברה בימי הביניים. למדנו אותה בתרגום ליידיש ב'חדר' בניגון מיוחד שמתנגן במוחי עד היום. זהו שיר הלל לאלוהים. אני זוכר את תוכן השורות הראשונות (בתרגום חופשי לעברית): "אילו היו השמיים גיליון, עצי היערות עטים והימים דיו - לא היה בהם די כדי לתאר את גודל כוחו ותפארתו של ריבון העולם."

קריאת מגילת רות ביום השני של החג, המוערכת כיצירה ספרותית שאין דומה לה בסיפורת המודרנית, השרתה עליי אוירה של רוגע בסביבה הכפרית ואהבתי את גיבוריה הראשיים. טעמם של המאכלים החלביים, דגים מבושלים בחלב, ובמיוחד עוגות הגבינה שאמא אפתה זכורים לי עד היום.

בסוף הקיץ, בימי הסליחות והסליחות הראשונות שנאמרו בבית הכנסת בחצות, השתתפו גם הנשים והילדים הרכים. להם ולימים הנוראים שבאו לאחר חודש אלול הייתה השפעה רבה על הילד הרך. זכורה לי ההרגשה בעת ברכת הכוהנים כאשר אבא היה מכסה אותי בטלית והייתי צמוד לגופו. הרגשת מסתורין וקדושה אפפה אותי. אבא היה מתפלל בכוונה גדולה ומאמין באמונה תמימה.

חג הסוכות היה החג האהוב על הילדים. מדי שנה בשנה הקים אבי סוכה והשתמש בחומר ששימש אריזה לרהיטים, הסכך היה ענפי אורן שהביאו גויים מהיערות. הוא קנה את ארבעת המינים ואני קישטתי את הסוכה בשרשראות מנייר צבעוני. לאחר החג עבר האתרוג לרשותה של אמא שהכינה ממנו קונפיטורה – ריבה שנאכלה בט"ו בשבט. אני הקטן הייתי אישיות חשובה בסוכה, כי משבעת האושפזין: אברהם, יצחק, יעקב, יוסף, משה, אהרון ודוד היו במשפחתנו שלושה אושפזין: אבי יהושע יעקב, אחי יצחק ואנוכי יוסף.

חג הסוכות היה חג עליו ושימש התפרקות אחרי חודש אלול והימים הנוראים. החג נמשך תשעה ימים, חג שמחת תורה בא אחרי שמיני עצרת. בשמחת תורה יצאו החסידים מכליהם בעליצות ובשמחה בעיקר בעת ההקפות – שבע במספר. הגבאי היה מזמין לשש הקפות לפי סדר חשיבות המוזמנים ובכל הקפה שבעה מוזמנים לפי מספר ספרי התורה. להקפה השביעית הוזמנו "כל הנערים" כך בעברית, ובה שותפו הילדים.

בחג החנוכה היה אבי מדליק פתילות בשמן, שרנו מעוז צור ואכלנו בכל ימות החג ארוחות שמנות. קנינו אווזים שמנים, את השומן הייתה אמא מרתיחה ויוצקת לכלים של פסח אשר שימש מרכיב חשוב ב"דיאטה"

של החג וה'שביסקים' ה'גרינען' (בשר שומן האוויזים – בלעז) אכלנו לשובעה בימי החנוכה. כמו כן היה מותר משחק קלפים תוצרת עצמית.

החג הבא היה ט"ו בשבט, 'חאמישוסור' - בידיש. בפולין לא נטענו אילנות והסתפקנו באכילת פירות, שיובאו לאו דווקא מארץ ישראל: תאנים, תמרים, שקדים וחרובים.

חג פורים החל בערב החג בקריאת מגילת אסתר בבית הכנסת. הילדים היו מצוידים ברעשנים ובדגלים ססגוניים שבראשם תקוע תפוח אדום. בכל פעם שהוזכר השם "המן" ובייחוד עשרת בניו, היו הילדים מרעישים ברעשנים. מנהג זה קיים גם בארץ. בחג זה הייתה אמא עסוקה מאד באפייה. בראש וראשונה אפיית חלת פורים ("פורים קוילעצ" - בידיש). החלה, שאורכה כשישים ס"מ, בנויה משלוש מחלפות בצק זו על גבי זו. הבצק זכה לתוספת סוכר, ביצים וזעפרן המופק מצמח הכרום הגדל בארץ שצובע את החלה בצהוב. הזעפרן הוא תבלין ריחני המשמש למטרות רבות. כמו כן אפתה תופינים, "לקח³ דבש", "לקח סוכר", שטרודל תפוחים, "פלוידען" מריבות שהייתה מכינה בקיץ ו"נאוֹנט" מאגוזים ודבש. כל זה נאכל לפני סעודת הפורים אצל סבא.

סעודת פורים אצל סבא, אהרון איזנשטין, זכורה לי היטב. השתתפו בה כל באי בית הכנסת, והם היו רבים, ואורחים נוספים. הסעודה החלה אחרי הצהריים לאחר תפילת מנחה ונמשכה עד מאוחר בלילה. הכיבוד היה בירה שנמזגה מחביות, ובשרים שהוצאו מהתנור בסירים גדולים על ידי גיילה, אשתו השנייה של סבא. (סבתי, אשתו הראשונה, נפטרה לפני שנולדתי). הסעודה הצטיינה בעליצות רבה, ושרו שירים

³ לקח – לעקעך בידיש, כינוי למאפה מקמח סולת ממותק ומתובל ביין ובתבלינים אחרים.

חסידיים. פעם הגיעו לביקור ליצנים ששיחקו את הפורים שפיל. ה"להקה" הייתה מורכבת מהבָּלָן של בית המרחץ ועוזריו שהיו מחופשים בבגדים מצחיקים וגילמו דמויות ממגילת אסתר. בני הנוער היו מתאספים על הגשר במרכז העיר, שרו שירי ארץ ישראל ורקדו הורה. חג הפורים השמח הוא האחרון בשנת החגים.

עליי להוסיף כאן גם משפטים אחדים על הצומות הרבים: שבעה עשר בתמוז - היום שנבקעה החומה. תשעה באב - כשנחרב בית המקדש. יום הכיפורים שהחל בערב יום הכיפורים לאחר סעודה מפסקת. עשרה בטבת - ביום זה התחיל המצור על ירושלים לפני חורבן הבית הראשון. לצום זה ישנה משמעות היסטורית נוספת, הרבנות הראשית קבעה את עשרה בטבת כיום הזיכרון לקדושים, לששת המיליונים שנספו בשואה. שלושה עשר באדר - תענית אסתר, בו ציוותה אסתר המלכה למרדכי לכוּס את היהודים ולצוות עליהם לצום לפני שהלכה אל המלך לבקש לבטל את גזרת ההשמדה על היהודים בהשראת המן הרשע. מצום זה פטר את עצמו אבי בסיום מסכת בגמרא.

תענית ביכורים - בערב פסח לזכר מגפת הבכורים, המכה העשירית במצרים. שה' הציל את בכורי ישראל ממנה. הבכורים לומדי תורה פוטרם את עצמם גם מתענית זו על ידי סיום מסכת באותו יום. תענית זו חלה רק על אבא שהיה הבן הבכור. אבא לא היה צם ביום זה ויצא ידי חובה בלימוד מסכת בתלמוד וסיום באמירת קדיש. יתכן שלעיתים נהג כן גם בצומות אחרים, כאשר מצב בריאותו לא אפשר לו לצום. בתשעה באב וביום הכיפורים צם בכל תנאי.

צום גדליהו בן אחיקם חל בג' בתשרי. גדליהו מונה ע"י נבוזראדן מושל יהודה, מטעם נבוכדנאצר מלך בבל, אחרי חורבן בית המקדש הראשון, לנציב ביהודה על דלת העם שנותרה אחרי החורבן. הוא נרצח ע"י "איש בליעל מזרע מלכות דוד ושמם ישמעאל בן נתניה... אמנם הזהירו בגדליה על הבגידה הזאת, אבל הוא לא האמין, בעת משתה קמו ישמעאל וחבריו ורצחו את גדליה... מפחד נקמתו של מלך בבל ברחה שארית הפליטה למצרים, והמצב ביהודה הלך הלך ורע".⁴ היו עוד ימי צום בעדות שונות ועל מאורעות שונים הקשורים בעיקר בהתנכלויות ופוגרומים על יהודים. בעדה שלנו צמו רק על מאורעות המתוארים בתנ"ך.

נזכרתי בקשר שלי לצום גדליהו כאשר קראתי בעיתון 'הארץ' שוועדת הטקסים והסמלים דחתה את בקשתה של ח"כ דליה איציק לקבוע את יום ה'רצחו של יצחק רבין ז"ל, ראש ממשלת ישראל, כיום אָבֶל לאומי. לעתים אני קורא בעיתון ידיעה שמרגיזה או משמחת אותי ואני יושב ומגיב בכתב. בדרך כלל אני מלין את מה שכתבתי במגרה. לעתים אני קורא שוב למחרת את מה שכתבתי, ולעתים רחוקות שולח למערכת העיתון, בד"כ מה שאני שולח מתפרסם. הפעם נתמלאתי חֶמָה ושלחתי לעיתון רשימה שכותרתה "כגדליהו בשעתו" ובה הצעתי לקבוע את יום צום גדליהו כיום זיכרון גם לרצח יצחק רבין. שוחחתי בטלפון על הנושא עם הרב יואל בן נון, רבה של עפרה, ועם ח"כ דליה איציק והם קיבלו את הרעיון. דליה איציק הציעה לי לפרסם את הרשימה גם ב'מעריב' וב'ידיעות אחרונות' ולא עשיתי כן. כעבור יומיים התקשר אלי רב-סרן במילואים, לצערי לא רשמתי את שמו, והוא אמר שישנם עוד אנשים שדעתם כדעתי, והזמין אותי להשתתף

⁴ על צום גדליה מתוך: אנציקלופדיה מאיד נתיב, הוצאת "מסדה" ת"א, תשכ"ד עמ' 375.

בתפילה ביום צום גדליהו במקום הרצח. שמחתי על הידיעה אבל אמרתי לו שלצערי לא אוכל להשתתף בגלל מצב בריאותי. הופתעתי למצוא בגיליון הארץ מיום 17 בספטמבר רשימה בכותרת "תפילה משותפת לחילונים ודתיים נערכה ליד מקום הרצח של רבין" ביום 16 בספטמבר - צום גדליהו. בתפילה השתתפו עשרות מתפללים, בהם הרב יואל בן נון, האב השכול יהודה וקסמן, ורבים מאנשי "נתיבות שלום" ותלמידים מהתיכון הדתי "צייטלין". הרשימה מלווה בתמונה שבה נראים יהודה וקסמן ויובל רבין קוראים בספר תורה המונח לפניהם.

כגדליהו בשעתו

רבה אכובתי עם פרסום החלטת ועדת הטקסים והסמלים של ממשלת ישראל, לרחות את בקשתה של ח"כ דליה איציק לקבוע את יום הירצחו של ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל כיום אבל לאומי. להצעה זו יש סימוכין בקורותינו מימי קדם – צום גדליהו.

נבזרארן מונה מושל ירושלים על ידי נבוכדנאצר מלך בבל לאחר ששרף את בית המקדש ואת כל בתי ירושלים, ניתן את חומת העיר, ולאחר הרג רב הגלה את תושביה הנותרים לבבל. הוא הותיר רק את דלת העם, עובדי האדמה.

נבזרארן מינה את גדליהו בן אחיקם נציב על האוכלוסייה שישבה בארץ, ואף שיחרר בפקודת המלך את ירמיהו הנביא ומסרו בידי גדליהו, כנראה בגלל הטיפו נגר ההסכם עם מצרים נגר בבל. גדליהו נרצח בידי ישמעאל בן נתניה, שהיה מורע המלוכה, שהוסת על ידי העמים השכנים למרוד בבבל. רבין היה נבחר העם, ואילו גדליהו היה רק פקיד, שמונה על ידי מלך זר, אך נאמן לעמו, ואף על פי כן קבעו חכמינו את יום הירצחו כיום אבל וצום לדורות.

רבין נרצח על ידי בן עמנו – כגדליהו, ועל כן מצווים אנו לקבוע את יום י"א בחשון כיום אבל לאומי.

יוסף ברזילאי

עפולה

ביום 11.9.96

לא חקרתי אם ומה הייתה השפעת רשימתי על קיום התפילה, אך התפילה במקום הרצח התקיימה בצום גדליהו. מאחר שפניית קצין המילואים אליי מעידה שרבים קראו את רשימתי או שתוכנה הובא לידיעתם, יש אכן סבירות שהייתה לה השפעה על קביעת יום האבל. זה בוודאי נימוק טוב לכלול את רשימת הצומות בזיכרונותיי.

אבא היה אדם צנוע, לא קפץ בראש ולמרות זאת ואולי בגלל זה היה גבאי בבית הכנסת דַסְדִיגוֹרָה שנים רבות, ונבחר מחדש ללא עוררין בכל שמחת תורה. לא הייתה עמותה ולא היה רואה חשבון, היה אמון באדם. אבא החליף את הנרות בתאורת חשמל, בנה שירותים, בִּמְקוֹם המגבת המתגלגלת ליד הכיור, שהוחלפה אחת לחצי שנה, התקין מגבות שהוחלפו לעיתים תכופות יותר, והסדיר את מערכת הכספים. חושבני שירשתי תכונה זו מאבי ז"ל. תִּנְאָ דְמִסְיָע⁵ מכתבי ברכה של חברי מרכז קופת חולים לימי הולדת עגולים, כאשר נודעו להם במקרה ובאיחור זמן המדגישים תכונה זו. בתקופה הרבה יותר מאוחרת כאשר הייתי אחרי בחינת הבגרות, חליתי שוב בדלקת ריאות. אני זוכר את עצמי שוכב במיטה ואבא מתהלך בחדר ואומר תפילות בניגון שנשמע לי אלוהי.

אבא ידע את כל ספר תהילים בעל פה, מאה וחמישים הפרקים מחולקים לשבעת ימי השבוע. יום יום, השכם בבוקר, לפני לכתו לתפילת שחרית בבית הכנסת, היה מתהלך בחדר ואומר את פרקי היום.

⁵תִּנְאָ דְמִסְיָע - תומכים בדעתי.

בקטנותי האמנתי כמו אבי באמונה שלמה, אבל התפקרתי בגיל צעיר מאד כאשר התחלתי לקרוא ספרים בפולנית. עם התבגרותי הלכתי לרעות בשדות זרים ולמדתי לאהוב את ז'ול וֶוֶרְן שממנו למדתי שהעולם עגול, כי הקיף אותו בשמונים יום. אחר כך קראתי את "פֶּן תדיאוש" יצירתו הנפלאה של אדם מִיֶּצְקֵבִיץ', גדול משוררי פולין. אהבתי את הרומנים של הסופר הפולני הֶנְרִיק סִינְקוֹוִיץ'⁶ ואת "פאוסט" של הסופר הגרמני הנפלא גֶּתֶה.

הקלויז' 1924

בית הכנסת שבו התפללנו על שם סְדִיגוֹרָה כונה "דְּסִדְגוֹרָה קלויז"⁷. זה היה בית כנסת חסידי מהוותיקים והמכובדים בעיר, אשר טבע במידה רבה את סגנון חיי היהדות החרדית. היו שם חסידים קשישים אשר התנגדו לציונות והיו אחרים שנתפתו לתנועה הלאומית, קנו שקלים ותרמו לקרנות הציוניות ואף תמכו בנוער. הייתה בקלויז קבוצת אברכים משכילים אשר נטשו את החסידות ועסקו בהשכלה אך את בית הכנסת לא עזבו. התבלט במיוחד בן דודי, שאול איזנשטין, שהיה פקיד גבוה בתעשיית הנפט. הוא היה נואם מלהיב. זוכר אני אותו נואם ביום השנה למותו של תיאודור הרצל, כ' תמוז, בבית הכנסת "ביקור חולים", וחסידים, מתנגדי הציונות, מפריעים לו בצעקות. שאול גבר עליהם והמשיך לשאת את דבריו. שאול איזנשטין עזב את בוריסלב ועבר לקרקוב שם התחתן. פגשתי אותו שוב בשנת 1924 כשהוא מציג את סחורתו ביריד המזרח בלבוב. גם יוסף נויגוט

⁶ הסופר הֶנְרִיק סִינְקוֹוִיץ' התפרסם בעולם עם הופעת ספרו "קוֹוֹ ואדיס". זהו רומן היסטורי העוסק בראשית הנצרות ברומא ומתאר את העינויים שעבדה הקיסר נֶרוֹ את הנוצרים הראשונים. בזכות הספר הזה קיבל סִינְקוֹוִיץ' פרס נובל לספרות.

⁷ קלויז – בית תפילה ביידיש.

ז"ל, ממייסדי 'ההתאחדות'⁸ בבוריסלב, היה מהקבוצה הזו. רבים מבין החברים הראשונים ב'התאחדות' באו מבית הכנסת הקדיגוֹרָא, כולם כאחד הצטרפו ל'התאחדות' והטביעו את חותמם עליה.

בעירנו, שהייתה עיר פועלים, הצטרפו לא מעט נערים לתנועה הקומוניסטית אך אף אחד מאלו לא בא מהקלויז דְּסְדִיגוֹרָה. אנו התחנכנו בבית הכנסת הזה, למדנו בו בצעירותנו אצל הרבי שקבע בו את חדרו, שיחקנו בין כתליו והוא היה לנו מועדון הילדים הראשון. כאן ביצענו מעשי קונדס לא מעטים למורת רוחו של השמש הזקן והזועף, אבל גם החלפנו דעות על ספרי זיול וורן ואחרים שקראנו מחוץ למסגרת החדר ובית הכנסת. שם גם חלמנו בהקיץ והזינו. זכורות לי במיוחד שעות בין הערביים בשבתות כאשר אבותינו ישבו בצוותא בסעודת שלוש סעודות⁹ בחשכה, באווירה מסתורית ובפיהם שירה קדושה ונוגה. אנו הילדים הסתודדנו בפינה אפלה וסיפרנו מאגדות החורבן של בית המקדש, גירוש ספרד ואגדות הגאולה שעוד תבוא.

מבין המחזור שלי והמחזורים הקרובים אליי בבית הספר התיכון הפולני, הייתי היחיד אשר בחר בדרך הציונית והעלייה לארץ ישראל הודות להשפעות שקיבלתי בימי ילדותי. אם בית הספר של גלב השפיע עלי בנגלה הרי הוויות בית הכנסת דְּסְדִיגוֹרָה השפיעו עלי בנסתר.

⁸ 'התאחדות' – תנועת נוער ציונית שנוסדה בגולה, קיצור השם של 'התאחדות עולמית של הפועל הצעיר וצעירי ציון'. מבחינה רעיונית הייתה זהה עם רעיונות מפלגת 'הפועל הצעיר' בארץ והקימה אחר מכן עם תנועת 'גורדוניה'.

⁹ שלוש סעודות – מצוה לאכול שלוש סעודות בשבת. גם בסעודה השלישית מקדשים על הלחם ואין צורך לקדש על הכוס, שכבר קידש בשחרית.

ואלה תולדות . . .

סבא אהרן איזנשטין / אייל 1960

סבי, אהרן איזנשטין, אביו של אבי, היה יהודי למדן, תורם לציבור ובעל בתים אחדים שבכולם גרו בני משפחתו. איני יודע אם שילמו לו שכר דירה וממה התפרנס בשנותיו האחרונות.

מקור עושרו של סבי היה בורות הנפט. בבעלותו של סבי היו כמה עשרות בורות נפט והיה מעסיק בעבודה זו גויים אוקראינים. עם השנים אזל הנפט בשכבה העליונה והתחילו הקידוחים. אז הניחו קו רכבת לבוריסלב וכך היו מובילים את הנפט לאוסטריה. לנוכח השינויים האלה עבר סבא לנהל בית קירור למשקאות. בשנת 1916 פרצה שריפה גדולה בעיר אשר כילתה את רוב המרכז המסחרי. בשריפה זו נשרפו כל הבתים של סבא, כולל דירת המגורים וחנות הרהיטים שלנו וגם בית הקירור של סבי.

בבית הכנסת דְּסְדִיגוֹרָה היו שבעה ספרי תורה. את מניינם ידעתי מההקפות בשמחת תורה כשהיו רוקדים אתם בשירה ובשמחה רבה. שניים מהם נתרמו על ידי סבא. אני זוכר את הכנסת ספר התורה השני לבית הכנסת. התהלכה יצאה מביתו של סבא בליווי נגינת כליזמרים. עמדתי על ספסל בעזרת הנשים בבית הכנסת וראיתי דרך האשנב את הגברים רוקדים לצלילי התזמורת. זכור לי הכליזמר המחלל בחליל – פְּלִיט. הייתי אז ילד קטן וזו הייתה הפעם הראשונה בחיי ששמעתי מוזיקה.

סבי ואבי היו יהודים יודעי תורה, הם היו חסידי הרבי מבויאן וגם חסידיו של הרבי מדרוהוביץ'. הרבי מבויאן היה משושלת הרבי ישראל

מריזין שלימים התיישב בסְדִיגוֹנָה. האדמו"רים¹⁰ האלה נהגו לתת קמיעות, מטבעות כסף רוסיים בשווי חמש או עשר קופיקות. סבי, שביקר פעמים רבות אצל הרבי מבויאָן, אסף כמות גדולה של קמיעות ומהן יצק אמן חנוכייה יפהפייה. היו לו עוד תשמישי קדושה: כוס לקידוש וכלי בשמים להבדלה, אולם רק החנוכייה הגיעה בשלום ארצה. היא נשמרה בימי השואה אצל אחי ברוך. לאחר פטירתו בשנת 1977 היא נמסרה לי על ידי אלמנתו. אני דור שלישי להחזיק בה ואוריש אותה לבני הנושא את שמי. החנוכייה תהיה סמל משפחתנו לדורות.

אבי היה בנו הבכור של סבא, וכשסבא נפטר ב-1932 הוא ירש ממנו את ספרי הקודש ובהם התלמוד המלא, את החנוכייה ואת שאר תשמישי הקדושה. בשנת 1941 כשהגרמנים כבשו את אוקראינה החביאו את הספרים וחפצים נוספים בעליית הגג. לאחר המלחמה מצא אחי ברוך את ספרי הקודש אך לא יכול להביאם ארצה, רק את החנוכייה הצליח להציל. זיכרון נוסף שלי מגיל הינקות מאשר את היות סבא אדם אמיד. לשָׁבֶת אחת הוזמן הרבי מדרוהוביץ', רבי חיים מאיר יחיאל שפירא, סבו של המשורר ש. שלום¹¹, על ידי בית הכנסת והתארח אצל סבי. אבי היה בין היושבים ב"טיש" בקרבת הרבי והוא הציג אותי בפניו. לפי הנסיבות והלבוש שלי הייתי לא יותר מבן ארבע. על ראשי היה כובע טירולי ירוק ובתוכו נוצה. אני זוכר שהרבי אמר בידיש: "אַזאַ לִנְגֶּע פֿעדער" (נוצה

¹⁰ אַדמו"ר – ראשי תיבות: אדונינו מורנו ורבנו, כינוי כבוד שגור בפי החסידים לרבי שלהם.
¹¹ שלום ש. (שלום שפירא) - יליד 1905, משורר ומספר עברי יליד גליציה, עבר עם משפחתו לוינה ובשנת 1922 עלה ארצה. התיישב בכפר חסידים והיה מורה. ספר שיריו 'פנים אל פנים' זכה בפרס ביאליק, תרגומו ל'סונטות שקספיר' זכה בפרס טשרניחובסקי, בספרו הגדול 'שירים' כונסו רוב השירים שכתב.

ארוכה כזאת). מלים חסרות משמעות אבל הן וה"טיש" נתקעו בזיכרוני. גם מאורע זה מעיד על אמידותו של סבי באותו הזמן.

הרבי, חיים מאיר יחיאל שפירא, ערך את ה"טיש" (שולחן הסעודה). המילה "טיש" לקוחה מגרמנית או מידיש ופירושה: שולחן. הרבי היה יושב בראש השולחן והחסידים ישבו או עמדו מסביבו. היו מגישים לרבי מאכלים, הוא היה טועם מכל מנה וכאשר היה מזיז את הצלחת השתדלו חסידיו לחטוף משיירי המנה שכונו "שִׁירִים". כל המצליח לחטוף וליהנות מהם נחשב לו הדבר כזכות גדולה.

נזכרתי בדבר שלא יאמן אבל שמעתי את הסיפור מפי אמי ז"ל. הוריי נישאו בגיל צעיר ולקראת החתונה תפרו לאבא בגדים חדשים, במיוחד הושם דגש על המעיל. בכל ימות השנה נהגו ללבוש מעיל ארוך מצמר כהה בעל כיסים מאוזנים רגילים. ואילו בשבתות, בחגים ובעת ביקורים אצל הרבי נהגו ללבוש מעיל, הדומה לַפֶּרֶק שלובש המנצח על תזמורת. זהו מעיל ארוך מבד משי עבה שחור ומבריק הנקרא "בֶּקֶשָּׁה" שבצדדיו ומאחור כיסים מאונכים. פעם, כשבני המשפחה היו מכוונסים, ואני הייתי כבר נער, סיפרה אמי בנוכחות אבי כי זמן קצר אחרי חתונתם נסע אבא לרבי וכנהוג לבש את הַבֶּקֶשָּׁה ויצא לדרך. כעבור ימים אחדים חזר ואמא שמה לב שהכיסים בַּבֶּקֶשָּׁה קרועים. שאלה את אבא מה קרה לכיסים והוא סיפר לה שהרבי שכן בקומה השנייה. קהל רב התאסף והגבאים מנעו מהחסידים הצעירים האלמונים לגשת אליו. הצעירים לא רצו לוותר לאחר שבאו ממרחקים, הם הצטופפו ליד המרפסת טיפסו על המרזב וזה על גבי זה, תחבו כפות רגליים, נעולות בנעליים, לתוך הכיסים המאונכים של חבריהם וכך הצליחו לראות את הרבי. איזה שובב היה אבי.

הוכחה נוספת לאמידותו ולרוחב לבו של סבא היו הסעודות שערך בביתו לרגל אירועים שונים, בייחוד זכורה לי סעודת פורים שעליה סיפרתי קודם לכן.

סבא אהרון איזנשטין לא התעניין בנכדים כפי שמתעניינים ומתגאים הסבים בימינו. ביקוריו בביתנו היו מעטים אבל תמיד ביקר כשהייתי חולה. אז היה מביא תרופה משלו שהייתה טובה לכל מחלה: יי"ש מהול בוורמוט מר. הוא היה חסיד מסור לאמונתו, כמו אבי, ובכל זאת עם סיום כל שנת לימודים היה שואל את אבא כבדרך אגב אם הבאתי תעודה טובה.

מעט ידוע לי על תולדות משפחתו של סבא אהרון, יודע אני רק ששם אביו היה ברוך והתהלכו עליו אגדות רבות. חיים איזנשטין בן דודו של אבי סיפר לי סיפור שנוגע לברוך, אב סבי. ברוך איזנשטין היה עילוי ושוך בגיל צעיר לפרידה ינטה, בתו של יונה רוזנברג. האירושין והנישואים נעשו בעת ההיא בגיל צעיר. בהיות ברוך בן שנים-עשרה הובא עם אביו אל הרבי מאיר מפרמישלן. רבי מאיר מפרמישלן חי במאה ה-18 והיה חברו של הבעש"ט, מייסד החסידות. נכדו, שנקרא גם כן רבי מאיר מפרמישלן, חי במחצית הראשונה של המאה ה-19. גם הוא היה צדיק מפורסם בגליציה ועמד בקשרים טובים עם חסידי סדיגורא. כאשר נכנסו לחדרו של הרבי הוא שאל את הנער בהלצה: "באת לבחון אותי?"

במשפחתי סיפרו סיפור שונה: כאשר הנער ברוך נכנס לחדרו פנה אליו רבי מאיר מפרמישלן באוקראינית, רבי זה וגם אחרים הצטיינו בעממיות והיו לעיתים אומרים משפט באוקראינית, שפת הגויים בגליציה. "צייטטי אומייש אלה רבינום נה בודש" היינו: "ללמוד תורה אתה יודע,

אבל רב לא תהיה!" הנבואה הזו התקיימה. ברוך איזנשטין, אב סבי, לא היה רב.

סבי אהרון לא היה בנו היחיד של ברוך איזנשטין, הייתה לו אחות שגרה בבוריסלב, שמה הודל ולה שלוש בנות ובן. והיו לו גם שני אחים: מתיתיהו, שנקרא מֶתֶס, ומשה. הם עזבו את עיר הולדתם בגיל צעיר והתיישבו בעיר זֶנְטָה שהייתה שייכת עד מלחמת העולם הראשונה להונגריה ואחרי המלחמה ליוגוסלביה. אבי ביקר אצלם בזמן המלחמה. הם עשו חייל במסחר והולידו בנים ובנות.

עם סיום מלחמת העולם השנייה, כשהחלו להתגלות נוראות השואה, נודע לי על בעל מסעדה בעפולה שמוצאו מהעיר זנטה. שאלתי אותו על בני משפחת איזנשטין והוא אמר לי שהיו אלה משפחות מכובדות מאוד והוא הכירן. הוא לא ידע אם ניצלו ואם הגיעו ארצה אך מסר לי כתובת של משפחה בתל אביב שעלתה מזנטה וסייעה לעולים ילידי העיר. ביקרתי אצל המשפחה ולשאלתי אמרו לי שאמתין חצי שעה ויבוא אחד מהם. ואמנם הגיעו בנים ובנות משתי המשפחות. כולם היו חרדים והשתייכו ל'אגודת ישראל', זה לא הפריע לידידות בינינו. מאחר שהייתי אז ראש מועצה והיו לי קשרים עזרתי להם בסידורים שונים. כולם נקלטו היטב בארץ. השתתפנו בשמחות שלהם והם השתתפו בשלנו. גם השנה הוזמנתי לנישואים של שתיים מבנות המשפחה אך בגלל מצב בריאותי הסתפקתי בברכות ובמתן המחאות.

משה ברזילאי

את משפחת אמי הכרתי היטב. סבתי מתה בגיל צעיר בהיותי קטן ואיני זוכר עליה דבר, גם את שמה אינני יודע. אולם את סבי, משה ברגמן, אני זוכר. הוא גר בעיר סטרי, שהייתה עיר יפה מאד. היא נבנתה מחדש בשנת 1870 לאחר השריפה שכילתה את כל בתי העץ. האוכלוסייה היהודית הייתה מהוגנת וסולידית. בתקופת הכיבוש הנאצי נאסרו כל יהודיה ושולחו להשמדה.

בחופשות הקיץ אמי נהגה לבלות איתי בסטרי. אהבתי מאוד את השהיה בבית הסבא. פעם אחת לקחה אותי אמי אל הנהר סטרי הרחב. היא שחתה לרוחב הנהר לבושה בכותנת ארוכה ואותי השאירה יושב בין קני הסוף. מדוע לא לימדה אותי לשחות? יתכן שחששה שיקרה לי משהו. העובדה שהייתי ילד חלש גרמה כנראה לחרדה יתרה של אמי, לא הייתה בזמן ההוא מודעות לפיתוח הגוף ולחיסונו. פעם, כשהייתי צעיר מאוד, הביאה אותי אמי אל משפחתה והשאירה אותי שם. אחת מאחיותיה יצאה עם אמה, סבתי, לכפר. הסבתא הייתה חולנית וחשבו שאויר הכפר ייטיב עמה, הן לקחו אותי אִתן. בכיתי מאד ורציתי לחזור לביתי. הן נאלצו להזעיק את אמא שתחזיר אותי לבוריסלב.

סבא משה ברגמן היה סבא טוב, יהודי חסיד יודע תורה והיו לו ידי זהב. הוא יצר ארגזי שידה מצופים בפח מגולוון שהיו מצויים בבתים רבים ושמשו לאחסון בגדים או מצעים. את הסחורה מכר בחנות הרהיטים שניהלו אחי אמי, הרשל, ואחותה רבקלי. בחנות זו מכרו גם מזוודות

יוקרתיות שיובאו מווינה. הייתה עוד אחות פסלה, נשואה ואם לבן, הייתה להם חנות מכולת. בעלה של דודה פסלה היה חייל במלחמת העולם הראשונה. את שם בנם איני זוכר. גרתי בסטרי אצל הדודה פסלה בעת לימודי בגימנסיה מכיוון שבעירנו טרם הוקמה גימנסיה. סבא ברגמן התעניין בלימודים שלי.

הייתה לאמי עוד גיסה, בשיה וולף, בעלה נפטר בגיל צעיר. היו לה שלוש בנות: אטקה, אסתר ופרידה. כולן סיימו תיכון. בעת הכיבוש הרוסי בשנת 1914 הן ברחו לוינה ושתיים מהבנות, אטקה ואסתר, למדו רפואה אך לא סיימו. עם עזיבת הרוסים הן חזרו לסטרי. לבשיה הייתה חנות רהיטים יקרים שיובאו מווינה, היא הייתה סוחרת מצליחה. בתה השנייה אסתר התחתנה עם אחי ברוך. אטקה נותרה רווקה ופרידה נישאה. לדוד הרשל ולדודה רבקלי, אחיקה של אמי, היו ילדים, אך בהיותי בארץ לא היה לי כל קשר אתם. לצערי, אין לי ידיעות על ילדיהם, בני הדודים שלי.

מלחמת העולם הראשונה

בחופשת הקיץ לאחר גמר כיתה ג', בהיותי כמעט בן תשע, קרה דבר אשר הפך את סדרי בראשית, פרצה מלחמת העולם הראשונה. אורח החיים באירופה כולה השתנה וגם אורח החיים של ציבור החסידים בבוריסלב לא חזר עוד לקדמותו.

עד 1914 היה חבל הארץ שלנו, גליציה, תחת השלטון האוסטרי. הקיסר פרנץ יוזף נטה חסד ליהודים, הם כינוהו קיר"ה – קיסר ירום הודו. בממלכתו שררה אמנם אנטישמיות, אך היא לא הורגשה בחיי היומיום של הקהילות היהודיות, לא התנכלו ליהודים ולא היו פוגרומים כמו ברוסיה. הקיסרות האוסטרו-הונגרית חלשה על כעשרה מיעוטים לאומיים: סלובקים, סלובנים, סרבים, הונגרים, איטלקים וכמובן יהודים, רבים מהם דרשו הגדרה עצמית. סיבות אלה ואחרות הביאו לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. הקרבות פרצו לאחר רצח יורש העצר האוסטרי פרנץ פרדיננד ורעייתו, אשר נורו בסרייבו שבסרביה. הקיסר האוסטרי פרנץ יוזף שיגר אולטימטום לסרביה ועם דחייתו ב-28 ביולי 1914 הכריזה עליה אוסטריה מלחמה. המלחמה הזו נחשבה כנוראה ביותר ונקראה אז 'המלחמה הגדולה'. קרוב לתשעה מיליון אנשים נהרגו בה וכ-22 מיליון נפצעו. היא הסתיימה בשנת 1918.

אנו הילדים ידענו מה שקורה. בבית הכנסת היו היהודים מדברים פוליטיקה ומסמנים על כף ידם את המצב בחזית. החדשות נמסרו על ידי

שוטר עירוני לאחר שהתאסף קהל לקול החצוצרה. עיתונים לא היו. ראש העיר היה יהודי בשם ליפא שוצמן.

בני טובים יהודים התגייסו למשטרה העירונית. הם הופיעו בעיר בבגדי משטרה מצוחצחים וחשבו שעל ידי כך יוכלו להשתמט מגיוס לצבא ומהליכה לחזית. בינתיים פלש הצבא הרוסי לגליציה ושהה בה כשנה. אחי הבכור, חיים, גויס לצבא, גם אחי, בוניו, גויס. שניהם שוחררו על סמך תעודות שהעידו שהם דרושים למשק הנפט. חיים עבד יחד עם אבי בחנות הרהיטים. אחי יצחק, שהיה אז בן עשרים ולמד בוינה, התגייס לחיל האוויר האוסטרי.

המחנות הלוחמים היו מורכבים כדלהלן: אנו השתייכנו למדינות ה'מרכז' שכללו את: אוסטריה, גרמניה, טורקיה ובולגריה; ואויבינו 'מדינות ה'הסכמה' היו: אנגליה, צרפת, רוסיה, רומניה סרביה ואיטליה. אנחנו הילדים היהודים היינו פטריוטים לקיסר פרנץ יוזף, גם המבוגרים אהבו אותו אם כי לא ששו להתגייס לצבא.

עם פרוץ המלחמה נוצר מצב שהוריי ואני היינו בבוריסלב בצד האוסטרי ואילו אחיי, חיים ובוניו, נתקעו בסטרי בצד הרוסי. לא ידענו מה קורה להם וההורים שמו נפשם בכפם והלכו ברגל לסטרי, מרחק של 37 ק"מ. הם לקחו אותי אִתם. בדרך פגשנו חייל רוסי יהודי, הוא אמר שהמצב מסוכן אבל אנחנו המשכנו בדרכנו, עברנו חפירות ואני אף אספתי תרמילי כדורים. הגענו לסטרי בערב עייפים אך מרוצים כי מצאנו את בני משפחתנו בריאים ושלמים. שהינו בסטרי עד מוצאי שבת ובלילה חזרנו כולנו בעגלה מרופדת בקש.

בצד הרוסי היה מצב התזונה טוב ואילו אצלנו היה כמעט רעב. משפחתי השתדלה להרוויח מהפרשי המחירים. הוריי קנו כמות גדולה של חפיסות טבק רוסי, אמא ארזה את הטבק בשקיות שטוחות וכולנו "לבשנו" את השקיות האלה על הגב. הלילה היה קר מאד והתכרבלנו בקש שבעגלה. בדרך עצרו אותנו שני קוזקים רכובים על סוסים. פחדנו מאוד, אך הם היו מנוסים כנראה בניסיונות הברחה מסוג זה. הם עשו חיפוש על גופנו, מצאו את הטבק ולקחוהו מבלי לפגוע בנו. רק אותי לא מיששו והטבק שעל גופי הגיע בשלום לביתנו.

בשנה שבה היינו תחת הכיבוש הרוסי לא נפתחו בתי הספר והפסדתי שנת לימודים. באותה עת הגיע לבוריסלב הרב רפאל קיטיגורדסקי ופתח ישיבה. כל חדרי בית הספר העברי הפכו לישיבה. אבי רשם גם אותי. אופי הלימודים היה שונה לחלוטין, למדנו רק משנה וגמרא. כאשר אני נזכר באותה שנת לימודים בישיבה, אני למד שעל אף גילי הצעיר, הייתי אז בן תשע, לימוד התלמוד יכול להסב הנאה. ראש הישיבה היה קורא ומסביר בניגון ובלהט תחילה לבוגרים בני העשר והאחת-עשרה. אלה העבירו את השיעור לצעירים יותר, בני השמונה והתשע, באותו ניגון ובאותה התלהבות. למדנו משניות וגם גמרא - מסכת בבא מציעא.

כאשר גירשו האוסטרים את הרוסים, נפתחו שוב בתי הספר ואז הייתי בכיתה ד'. מעניין לציין שבזמן הכיבוש הרוסי היה אוכל בשפע, אין לי הסבר לכך. ואילו במשך שלוש השנים של השלטון האוסטרי היה משטר של צנע ומצרכי יסוד, אפילו מלח, חולקו במשורה, כמו בעת הצנע שהנהיג דב יוסף, שר האספקה והקיצוב, אחרי מלחמת השחרור שלנו.

כאשר נסוגו הרוסים הם הציתו את גשר העץ במרכז העיר על הנהר טשמיניץ, וכן הציתו את מכרות הנפט. עשן שחור כיסה את השמים במשך שלושה ימים וחושך מוחלט שרר. ביום שישי פנו נשים אל הרב לשאלו באיזו שעה להדליק את נרות השבת.

לאחר מלחמת העולם ראשונה נתרבה מספר היהודים בבוריסלב. במפקד שנערך ב-1921 נמנו בה 16,000 תושבים, 7,170 מהם היו יהודים¹². בית הספר היסודי היה אמנם בן שש כיתות, אך עם גמר כיתה ד' רצתה אמי להעביר אותי לגימנסיה שמנתה שמונה כיתות. בבוריסלב לא הייתה גימנסיה ומשפחות אחדות היו שולחות את ילדיהן לדרוהוביץ, העיר השכנה. הילדים היו נוסעים יום יום ברכבת.

איני יודע אם אמי הייתה רושמת אותי לגימנסיה בדרוהוביץ, אולם בינתיים כמה ממורי בית הספר היסודי פתחו באופן פרטי כיתה א' של גימנסיה. מספר התלמידים היה כעשרים בנים ובנות. בכיתה זו התחלתי ללמוד לטינית והמשכתי ללמוד שפה זו במשך שמונה שנים. אהבתי את השפה ובמיוחד את השירה. בסוף שנת הלימודים עברתי בחינה אקסטרנית בגימנסיה בסטרי ולמדתי שם שנה אחת. בשנת 1918 נפתחה גימנסיה בבוריסלב וחזרתי ללמוד בעירי.

היו אלה השנים בהן התנהלה המלחמה האכזרית בעולם. גם הילדים נדבקו ברוח קרב. הם התארגנו בכנופיות לפי אזורי מגוריהם. בימי שלטון אוסטריה היו בבוריסלב, משום מה וללא כל היגיון, שתי רשויות מוניציפליות, בוריסלב וולנקה (Wolanka). ילדי בוריסלב הכריזו מלחמה על וולנקה. שדה הקרב היה בשטח הפתוח שמאחורי שורות הבתים ברחובות.

¹² מתוך: האנציקלופדיה העברית, ערך: בוריסלב, כרך ח' עמ' 46-47.

בראש הכנופיה הבוריסלבית עמד בן גילי שלמד אתי באותה כיתת גימנסיה פרטית. שמו היה אברהם איזנשטין, בן למשפחה מכובדת מאד (לא היה קשר משפחתי בינינו). קראו לו בלום והכנופיה שלו נקראה 'הקומנדו של בלום'. הם התחילו להתגרות בילדי וולנקה. בכל שבת אחרי הצהריים יצאו ילדי הכנופיות למלחמה בזריקת אבנים. אחת התחבולות הייתה קשירת עשבים גבוהים ונסיגה טקטית. "האויבים" מוולנקה שיכור ניצחון היו רודפים אחרי כנופיית בלום, הסתבכו בעשבים ונפלו בשבי לידי ילדי הכנופיה שלנו. אז היו המנצחים מכים את ילדי וולנקה ואף לקחו בשבי את ראש הכנופיה. הוריי לא הרשו לי להשתתף במשחק וכאשר שכבו לישון בשבת אחרי הצהריים, לקחו ממני את הנעליים וכך מנעו ממני את האפשרות לצאת מהבית.

זה מזכיר לי מקרה אחר. כשהייתי צעיר מאד רציתי להצטרף לשומר הצעיר, שהייתה אז תנועת הנוער היחידה בעיר. הודעתי על כך לאמא אך היא אסרה עלי איסור חמור בטענה שזה יפריע ללימודים. פרצתי בבכי וביימתי התעלפות. אמא נבהלה והשתדלה לפייס אותי במילות חיבה אך האיסור נשאר בתוקפו. עתה כשהמקרה עלה בזיכרוני, אני אסיר תודה לאמא, כי מטבעי כאשר אני דבק באדיאה אני נשאר חסיד מסור, ומי יודע אם לא הייתי מגיע לבירוביג'ן¹³. גם היום כאשר אני מתייחס בביקורתיות לדרך שבה פועלת מפלגתי, מופנית עיקר הביקורת שלי רק לפעילים שנוהגים אחד בפה ואחד בלב.

¹³ בירוביג'ן – חבל ארץ במזרח סיביר שנועד להתיישבות יהודית כמחוז אוטונומי יהודי, ושימש בזמנו מכשיר תעמולה נגד מפעל התחייה של עם ישראל בארץ. תכנית ההתיישבות שהחלה בשנת 1928 נכשלה. משישים אלף היהודים שבאו לבירוביג'ן עזבו למעלה מארבעים אלף, וחיים יהודיים לא קמו בה.

לעומת זאת הייתי בא כל שבת אחרי הצהריים, בחודשי הקיץ בעת החופשה מבית הספר, ללמוד פרקי אבות בבית הכנסת עם הרבי של ה'חדר'.

עם סיום מלחמת העולם הראשונה השתחררו הארצות הכבושות מהשלטון האוסטרי וקמה, בין היתר, מדינה אוקראינית. האוקראינים שברוסיה ואוסטריה התאחדו. הגימנסיה הפולנית נסגרה וצעירים יהודים אחדים שידעו אוקראינית התארגנו ופתחו כיתה אוקראינית. אוקראינית דיברו ברוסיה ואילו האוקראינים שלנו, שבאוסטריה, דיברו רוטנית.

למדתי מהר מאד את הכתב הקירילי, כי בבית הספר הפולני למדנו גם רוטנית ואפילו אהבתי את השפה. זה נמשך חודשים אחדים עד שהפולנים גרשו את האוקראינים והתלמידים שלמדו בכיתה האוקראינית, כולם יהודים, לא נתקבלו לביה"ס הפולני שנפתח מחדש. חויבנו לעבור מבחן, כולנו הצלחנו בו וחזרנו ללמוד בכיתה ד' בגימנסיה.

רוב התלמידים בכיתה היו יהודים, מלבד שתי תלמידות נוצריות. לא אכחיש שאהבתי את הספרות הפולנית ואת השפה. עם לולה, אהובת לבי ורעייתי לעתיד, דיברתי והתכתבתי בפולנית עד שילדינו גדלו ושפת הבית הפכה לעברית. רמי שלנו מתרעם עלינו שלא דיברנו יידיש, כי היה רוצה לדעת את השפה ובייחוד את האמרות והפתגמים.

בשנה שבה למדתי בגימנסיה בסטרי התחברתי עם ילד יהודי ששם משפחתו ויזלטיר. שוטטתי אתו בשעות הפנאי, וגם ביקרתי בבית הוריו. מטבעי נטייתי להתחבר ולקשור ידידות עם ילדים שהיו בעלי שטחי התעניינות דומים לשלי. כך התחברתי בבוריסלב עם הילד משה קליינר.

ידידותי עם ויזלטיר נמשכה רק שנה אחת ונפסקה כשעזבתי את בית הספר בסטרי ואילו הידידות עם משה נמשכה שנים רבות. הוא היה ילד מוכשר מאוד, אבל אביו הקמצן לא שלח אותו ללמוד בתיכון. הייתה לו אחות שלמדה איתי בתיכון אבל היא הייתה תלמידה גרועה והפסיקה ללמוד בכיתה ז'. משה ידידי למד את החומר של אחותו ושלט בחומר עד כדי כך, שמשפחה עשירה העסיקה אותו באופן קבוע בעזרה לשני ילדיה בחודשי הקיץ. הם היו יוצאים לנפוש במקומות הבראה והיו מזמינים את ידידי משה להצטרף אליהם.

משה ואני היינו מטיילים בהרים וביערות הגובלים עם בוריסלב ומגלים מעיינות מפכים וצמחי בר בלתי ידועים לנו. כשטיפסנו פעם על עץ השקפנו מצמרתנו וגילינו שטחים גדולים, אדמת בור ללא כל צמחיה. לא פגשנו שם נפש חיה. גילוי זה עשה עלינו רושם מוזר, כי ביערות האלה היו מכרות נפט רבים. עלינו לשטחים השוממים האלה פעמים רבות, היה בהם משהו מסתורי ומוזר ואף נתנו להם שם בפולנית "וויֶרְחִי - WIERCHY", מילה שלא מצאתי לה תרגום במילון.

משה קליינר היה מסביר לי גם על בעיות מין. הן העסיקו אותו יותר מאשר אותי, אולי משום שאני גדלתי בסביבה גברית, לי היו רק אחים, ואילו משה היה בן יחיד והיו לו אחיות ולאחיות חברות. מאוחר יותר בהיותי בן שתים עשרה או שלוש עשרה, מצאתי בביתי ספר בשני כרכים על בעיות מין, שכתב דוקטור או פרופסור שוויצרי בשם פורל. את הספר הביא הביתה אחי בוניו. קראתי אותו בהיחבא ואף לאחי לא סיפרתי שאני קורא בו. הספר תורגם לפולנית והיה פופולרי מאוד למרות שלא הוזכרה בו אף

לא ברמיזה המילה "סקס". היה זה ספר חשוב ורציני כי הסביר על מחלות מין ועל שימוש באמצעי מניעה.

משה קליינר היה חבר במפלגת 'ההתאחדות' אבל לא היה פעיל בה. הוא הצליח להגר לקנדה לפני מלחמת העולם השנייה ולימים ביקר עם אשתו אצלנו בארץ. שאלתי אותו איך הוא מסתדר עם השפה האנגלית והוא ענה: "אבל אני יודע אנגלית." את 'האבל אני יודע' אמר בהדגשה ואני האמנתי לו. היה לו מוח חריף והוא לא נתפס למוסכמות.

היה לי עוד חבר אחד ושמו ישעיהו רפ. התיידדתי אתו לאחר שסיימתי ללמוד בתיכון. הוא היה אינטליגנטי, לא למד בגימנסיה כי בימים ההם מעטים יכלו להרשות זאת לעצמם. הוא ידע עברית וקראנו יחד את כתבי אחד-העם, את ספרו של דובנוב על היסטוריה של עם ישראל וספרים נוספים. בעת ההיא קראנו את הספר "חובת הדאגה לכול כפתרון הבעיה החברתית". מחברו, יוזף פופר לינקאוס, הציע שהמדינה תספק את צרכי היסוד לכול באמצעות שירות חובה, שתיים-עשרה שנות עבודה לגבר, ושבע לאישה. עם גמר שירות החובה יוכל כל אחד לבחור מקצוע, ומההכנסה הפנויה לרכוש מוצרי מותרות. לינקאוס היה בעל המצאות ומיווד עם גדולי הדור: אלברט איינשטיין, פרויד ורבים אחרים.

כאשר באתי מהארץ ב-1932 לביקור אצל משפחתי בבוריסלב חידשתי את הידידות עם ישעיהו רפ. היינו מטיילים ביחד ומבלים. הייתה לו כבר חברה קבועה והיא הכירה לי את חברתה שרצתה מאד לעלות איתי ארצה. אבל הבהרתי לה כי החברה שלי מחכה לי בארץ. כעבור זמן כשהייתי כבר בארץ קיבלנו ממנו הודעה כתובה בפולנית על אירוסיו עם חברתו וגם הזמנה לחתונה. ישעיהו היה פעיל ב'התאחדות' ולפני עלייתי

מסרתי לידי את 'גורדוניה', אך הוא לא התמיד בפעילות. הוא היה חבר טוב וציוני טוב אולם לא היה לו העוז שהיה לצעירים אחרים. למרות האמונה באידיאולוגיה הציונית וההכרה שזה מה שדרוש עכשיו לעם ישראל, הוא כנראה חשש לעלות ארצה בידיעה שצפויה לו כאן עבודה פיזית קשה.

בבית הספר התיכון הצטיינתי בביולוגיה ובשיעורי דת. בשעות שהתלמידים הנוצרים למדו מפי הכומר את יסודות הנצרות, אנו היהודים למדנו בשפה הפולנית את תולדות עם ישראל בעת העתיקה וכן טקסטים בעברית בתרגום לפולנית. הייתי היחיד שהבנתי את המקור וקיבלתי ציון טוב מאד. המורה לדת, האדון לנגרמן, היה תלמיד חכם וגם נאיבי. התפלאתי כאשר בכיתה י"ב הביא את המורה נבוכים, חיבורו הפילוסופי של הרמב"ם, והסביר בפולנית פרקים ממנו.

בכיתה י"ב קרה מקרה עצוב. תלמיד יהודי אחד שהיה אֶתִי בקשרי ידידות ושלוש תלמידות יהודיות השתתפו בנשף ריקודים שהתקיים בחנוכה ב'בית היהודי'. הדבר נודע להנהלת בית הספר וארבעתם הורחקו מהכיתה. אני יודע להסביר היום איך הבלג על כך היהודי הציוני שהיה חבר בהנהלת בית הספר. היה זה מעשה אכזרי ביותר, כי גירוש תלמיד מבית הספר לפני בחינת הבגרות עלול היה לגרום לטרגדיה אישית. אני יודע אם תלמידים אלה ניגשו לבחינות כאקסטרנים.

גם אני סיכנתי את עצמי פעמים אחדות. פעם כאשר ארגנתי ילדים במסגרת ציונית ופעם שנייה כאשר השתתפתי כסטטיסט בהצגה ביידיש "קשה להיות יהודי" של שלום עליכם. ההצגה עוסקת בוויכוח שמתעורר

במסיבת סטודנטים עליזה בין סטודנט נוצרי המכחיש שקיימת אנטישמיות לבין סטודנט יהודי. אז מציע לו היהודי להתחלף בתפקידים למשך שנה. היהודי יימצא בסביבה נוצרית והנוצרי בסביבה יהודית. להצגה היו זקוקים לניצבים לתפקיד הסטודנטים וגייסו כמה מתלמידי הגימנסיה, הייתה לי הזכות להיות אחד מהם. תפקידנו היה להפגין עליצות בפתיחה ההצגה וגם לשיר שיר בלטינית שהיו הסטודנטים שרים באוניברסיטאות. השיר חובר באיטליה במאה השלוש-עשרה והובא לגרמניה במאה השמונה-עשרה, נתחבר לו לחן ונהגו לשיר אותו בכל אוניברסיטאות אירופה.

GAUDEAMUS IGITUR
IUVENES DUM SUMUS x 2
POST IUCUNDAM IUVENTUTEM
POST MOLESTAM SENECTUTEM
NOS HABEBIT HUMUS x 2

בתרגום חופשי: "ובכן נשמח כל זמן שאנו צעירים, אחרי הנעורים הנעימים, אחרי הזקנה המכבידה, אנו נהיה (קבורים) באדמה". אני יודע לשיר את השיר עד היום, משום שאהבתי את השפה הלטינית ואף קיבלתי ציון טוב במקצוע זה בבחינת הבגרות. גם לולה שרה על הבמה סולו את השיר "ירדן, כנרת". זה היה בנשף 'גורדוניה' שבה הייתה פעילה מאד. לאחר קבלת תעודות הבגרות נערכה מסיבה בהשתתפות כל המורים והתלמידים. סעודה כיד המלך, משקאות חריפים ועישון סיגריות, מה שהיה אסור לתלמידי בית הספר. לפני הבחינה למדתי את החומר באינטנסיביות רבה חודשים אחדים. הוא היה מבוסס בעיקר על זיכרון ועל כן צריך היה לשנן. דגרתי על הספרים עד לשעות הקטנות של הלילה. לאחר

המבחן נשמתי לרווחה ויצאתי לכפר הררי לנוח ולהוסיף משקל. מיד אחרי גמר הלימודים גויסתי ע"י המפלגה ללמד נוער יהודי מתבגר, חסר השכלה ודובר יידיש. לימדתי אותם חשבון, ידיעות על העולם, גיאוגרפיה ועוד. קשה היה לתרגם את החומר ליידיש, מאחר שאת כל השכלתי רכשתי בשפה הפולנית ומעט גם בגרמנית וצרפתית. יסוד קורסים אלה לנוער יהודי היה מקביל לפעולת המפלגה הסוציאליסטית הפולנית פ.פ.ס. המפלגה שלנו קיימה אז קשרים בקנה מידה ארצי עם המפלגה הסוציאליסטית הפולנית. הפ.פ.ס. הייתה בעלת כוח והשפעה רבים, כי ציבור הפועלים בעיר, עובדי מכרות הנפט, היה רב. קיימנו אתם גם אספות משותפות. איני יודע כמה זמן נמשכו הקשרים, כי על אף היותם מפלגת פועלים הייתה בקרבם לא מעט אנטישמיות.

אחי יצחק

היות שאין מוקדם ומאוחר בתורה, גם בספר זה אין מוקדם ומאוחר. ב-1918 עם סיום מלחמת העולם הראשונה קיבלנו הודעה על מותו של אחי יצחק. הוא שירת, כאמור, בחיל האוויר האוסטרי. עם גמר המלחמה חזר במכונית, עם כמה מחבריו הקצינים, מהחזית האיטלקית לוווינה. ליד וינה נוישטט נתקלו בפלוגות המתקוממים נגד משטר הקיסרות ונורו כולם למות. יצחק קבור בוינר נוישטט בבית הקברות היהודי. רק כעבור חודש קיבלנו מכתב מחבר שלו ואז נודע לנו דבר האסון.

הבטחתי לכתוב על אחי יצחק שהיה עילוי. אחי, חיים ויצחק, לא למדו בבית ספר יסודי בגלל התנגדותו של אבא, אבל אמא דאגה להשכלתם בשפה הגרמנית ע"י מורים פרטיים. יצחק וחברו למדו יחד תלמוד בבית כנסת של רב, שהיה חסיד בעלז, כי לא היו ישיבות בסביבתנו וכך יכלו גם

להיעזר ברב. אולם הרב לא היה מקובל על אבא, הוא אמר שחסידי בעלז משולים לרגל קרושה: "הם קרים ומתנועעים בחזקה בעת התפילה ולבם קר". אולם האמת היא שחסידי בעלז עסקו בלימוד תורה ואילו חסידי חצרות אחרות, וביניהן גם השושלת של הרבי ישראל מריז'ין, עסקו בחסידות. אמא סיפרה שפעם יצחק לא חזר בלילה הביתה, ובבוקר מצאה אותו ואת חברו לומדים.

כשהיה בגיל שש-עשרה, ואבא נסע לרבי, שלחה אותו אמא לצ'רנובין, שגם היא הייתה תחת שלטון אוסטריה, ללמוד בסמינר לרבנים. אבל יצחק עבר לוינה, התקבל לעבודה בחברת ביטוח 'אטלס', למד במשך שלוש שנים, כתלמיד אקסטרני, ועמד בבחינת הבגרות. את כל הספרים שלו, גם את ספרי הלימוד, העביר אליי. כך זכיתי לקרוא ספרות רוסית מתורגמת לגרמנית. מתוך ספרים שיצחק נתן לי למדתי את היצירות של הוֹרְצִיוּס וטָצִיוּס בלטינית בכיתה השמינית בגימנסיה.

יצחק אחי היה ציוני. יש לי תמונה שלו שצולמה בטרם גויס לצבא ומגן דוד בעניבתו. הוא השתתף כסדרן בקונגרס הציוני ה-11 שהתקיים בווינה בספטמבר 1913, כשבא לביקור הביא עמו שני שירים חדשים: "שם בארץ חמדת אבות, תתגשמה כל התקוות" ו"הכניסיני תחת כנפך" של ח.נ. ביאליק. שרנו את השירים האלה בשבת, פרט כמובן לאבא, אם כי הוא תרם לקק"ל, וְשָׁקַל שנה שנה את השקל שהיה תעודת חברות בהסתדרות הציונית והקנה זכות בחירה לקונגרס הציוני.

כאשר יצחק היה בא לחופשה היה חג מתמשך בבית. הוא אהב את הבית ואת אמא במיוחד, ולא היה קץ לגאוותה. בעת החופשות היה יצחק עוסק בסידור מאות תצלומים מהצבא וגם תצלומי נוף מאיטליה שבה

שירת שלוש שנים. היו לו תמונות עם קיסר אוסטריה קרל, עליהן היה גאה במיוחד. אז לא צפו שאוסטריה תתפורר והקיסר יוגלה.

לאחר עלייתי ארצה, ולאחר נישואיו של בוניו, הוא העביר לביתו את המזוודה עם כל תכולת התמונות, אולם בשריפה נשרף הכל, כולל ה"אוצר" של יצחק, אחי האהוב. מזל שבעלותי ארצה לקחתי אתי כמה תמונות של יצחק, וכך נשאר זכר. גיסתי, טולה, אשתו השנייה של בוניו, הודתה לפניי ש"סחבה" מהאלבום שלי תצלום אחד של יצחק אחינו.

אני לא יכולתי להשלים עם מותו. כילד צעיר חשבתי: 'איך יתכן לקבור באדמה את ראשו עם תסרוקתו היפה?' הוא היה בן עשרים וארבע במותו. הבן החכם ביותר במשפחה, עילוי בלימודי קודש, שנהג להביס את אמי בשחמט עוד בהיותו צעיר לימים. אני בטוח שאילו היה נשאר בחיים היה עולה ארצה ומגיע לגדולות. אמי לא התאוששה ממותו, לבה נשבר. כארבע שנים לאחר מכן, בד' תמוז בקיץ 1922, היא נפטרה. יום לפני מותה קראה אמא לי ולבוניו אל מיטת חוליה וציוותה עליו לדאוג להמשך לימודיי. הייתי כבן שש עשרה ונותרו לי שנתיים לבחינות הבגרות.

זמן קצר לאחר פטירתה הלכתי עם אבא לפנות ערב לבית הכנסת לתפילת מנחה ולומר קדיש לזכרה. צעדנו ברחוב מרכזי, ונתקלנו בחייל פולני חמוש, מאותם חיילים מהעיר פוזנן שהצטיינו בשנאת יהודים. ללא כל סיבה התנפל החייל על אבי, הפילו על הארץ והכה אותו. קהל גדול עמד והביט במחזה, אך איש מבעלי החנויות, כולם יהודים, לא הגיב. נותרנו חסרי אונים וחסרי הגנה מול האנטישמיות, השנאה והרוע. עזרתי לאבא לקום, ניקיתי את הדם מפניו והמשכנו בדרכנו אל בית הכנסת. אירוע זה שנחרט בזיכרוני היה נדבך נוסף להחלטתי לעלות ארצה.

נוער ציוני בבוריסלב

מגיל עשר למדתי רק בבית ספר הפולני ולא הוספתי לבקר בבית הספר העברי אחרי הצהריים. בגיל חמש עשרה אספתי ילדים ויסדתי סניף 'צעירי ציון', תוך שאני מסתכן בכך שישליכו אותי מבית הספר.

צ'יורי ציון - תולדות נאעל בוריסלב

בשנת 1921 הוצע לי ע"י אהרון רוס ז"ל, תלמיד חכם ואדם משכיל, מעסקני צעירי ההסתדרות הציונית 'תיאודור הרצל', להקים תנועת נוער ציוני. לתנועה קראנו 'צעירי ציון'. עם הצטרפותי הפך הוא עצמו להיות האב הרוחני ואילו את העבודה הארגונית, רכישת חברים והפעולה התרבותית הטיל עליי.

אספתי וארגנתי עשרות נערים ונערות בגילאים שתיים-עשרה עד חמש-עשרה. הם היו ילדי רחוב, אך לא במובן הישראלי, הם סיימו שש כיתות בבית ספר עממי וכעת עזרו בפרנסה המשפחה, אחדים עבדו בחנות, אחרים עזרו בבית מלאכה, אך רובם ככולם לא זכו להמשיך ללמוד. גבינו דמי חבר ושכרנו סוכה בחצרו של ר' מאיר שוחט. לסוכה היה גג על צירים, בחג הסוכות היו מרימים את הגג ואילו בכל שאר ימות השנה נח הגג על הסכך. הסוכה הייתה קטנה ושטחה ודאי לא עלה על תשעה מטר מרובע, אך ההתלהבות שלנו הייתה גדולה. הייתה לי הרגשה שמתרחש לנו הנס בימי מועד בבית המקדש: "עומדים צפופים ומשתחווים לַיהוָה".

אהרון רוס היה קורא לנו מה'אוטוֹמְנציפציה' של פינסק, שבה עורר פינסק את העם היהודי לשחרור עצמי, להכרה לאומית ולחיי עצמאות טריטוריאליים. גם את ספרו של משה הס 'רומא וירושלים' קרא לנו מהמקור הגרמני והסביר בידיש. בספר מתואר חזון שיבת ציון וישנה לראשונה תכנית פעולה מעשית לציונות מדינית. קראנו את 'דברי ימי עם ישראל', שכתב צבי הירש גֶרְץ, מגדולי ההיסטוריוגרפים של האומה היהודית הלאומית, ושרנו משירי ציון. באותה סוכה קיימנו גם ספרייה שגדלה במאוד לאחר שרכשנו את הספרייה של סניף 'השומר הצעיר' אשר התחסל עקב השפעה קומוניסטית.

לא היינו קשורים לשום מרכז, אהרון רוס היה המרכז שלנו. השכנים היו מתבדחים ולועגים לנו על שישבנו בסוכה בכל ימות השנה. סבלנו מטחב ומקור, לא היה מקום לתנור בסוכה זו, אך מסירות הנפש וההתלהבות של הילדים השכיחו את הלעג מבחוץ והקור בפנים וטוב היה לנו בצוותא.

בשנת 1920 נוסדה מפלגת 'ההתאחדות' (בשמה המלא: התאחדות עולמית של הפועל הצעיר וצעירי ציון). בשנת 1922 הוצע לנו להצטרף למפלגה הגדולה. קשה היה לנו להיפרד מהקן שבנינו והשקענו בו התלהבות נעורים אך בהשפעתו של רוס שהיה ממייסדי 'ההתאחדות' יצאנו מהסוכה והעברנו את רכושנו למועדון 'ההתאחדות'.

תחת 'התאחדות'

תנועת 'ההתאחדות' הייתה קשורה רעיונית למפלגת 'הפועל הצעיר' שפעלה בארץ. מייסדיה בבוריסלב, יוסף נויגוט ז"ל ואהרון רוס ז"ל, ניגשו

למלאכה במסירות רבה. (לימים, עלה יוסף נויגוט ארצה וניהל את המחלקה הימית בחברת הביטוח "הסנה" של ההסתדרות). יוסף נויגוט ואהרון רוס הצליחו תוך זמן קצר לארגן נוער רב ובזאת עוררו עליהם את חמתם של הציונים הותיקים שרגזו על הפילוג אשר קם במחנה. תהליך כזה עבר בכל הערים והעיירות בגליציה ובפולין. עם הצטרפות המונים לתנועה הציונית, לאחר מלחמת העולם הראשונה וראשית העלייה החלוצית לארץ, חלו בה שינויים, ותנועת ארץ ישראל העובדת ובראשה 'ההתאחדות' שבתה את לבם של הצעירים התוססים והמרידה אותם נגד הציונות הבעל-ביתית. תחילה נפתח סניף בדירה פרטית שכורה, אך עם הקמת המועדון שנקרא 'הבית היהודי' בקרבת מקום לבית הספר העברי, קיבלנו חדר באותו בית ציבורי. תיארתי את 'הבית היהודי' ברשימה שהייתה מיועדת להנצחת קהילת בוריסלב שנספתה בשואה. בבית הזה היה אולם ובמה והתקיימו בו נשפים של תנועות הנוער, מופעים, הצגות חובבים הועלו בו בידידש, ואף הלהקה הוילנאית המפורסמת הופיעה בארבע הצגות. ראיתי את 'הדיבוק' של אנסקי, את 'קשה להיות יהודי', 'בשדות הירוקים' ועוד הצגה מיסטית ששמה פרח מזיכרוני.

סניף 'ההתאחדות' ריכז את רובו של הנוער הציוני בעיר. סניף 'אחוה' של 'הציונים הכלליים', שגם הוא שכן באותו 'הבית היהודי' דלת מול דלת, מנה מעט חברים. היחסים בין שני סניפים היו טובים למדי. אולם יחסים קשים ומתח שררו בינינו לבין שרידי ההסתדרות 'תיאודור הרצלי' אשר ביצרו לעצמם עמדות כוח בוועד הקהילה ובמוסדות ייצוגיים אחרים. הם לא נתנו דריסת רגל באותם המוסדות למנהיגי סניף 'ההתאחדות',

חבריהם לשעבר. המתיחות הגיעה לשיאה בתקופת הבחירות לקונגרס הציוני ה-13 שהתכנס ב-1923.

לטענות ולויכוחים משני הצדדים לא הייתה כל אחיזה במציאות בחיי העיר. 'הציונים הכלליים' שייצגו כביכול את המעמד הבינוני הבורגני היו בסה"כ חנוונים ופקידים והיו ביניהם גם עניים חסרי פרנסה. ואילו רבים מתוך אנשי 'ההתאחדות', שדגלו במפלגת העבודה וחלוציות וטענו בשם העמלים, היו בניהם של יריביהם ולא היו שונים מהוריהם באורח חייהם.

יוצא דופן אחד ב'התאחדות' היה יהודי בשם פרלמן, בעל חנות למוצרי מזון קולוניאליים ומארץ-ישראל. הוא הצטרף אלינו והיה איש המעמד הבינוני היחיד בינינו. בחנותו יכולת להשיג יין, פירות ומצות מארץ ישראל. בתוקף מעמדו החברתי הוא הגיע לתפקיד יו"ר ועד הקרן הקיימת לישראל בבוריסלב. פרלמן הצטרף לקבוצת יהודים מלודז' שהחליטו להקים כפר תעשייתי, על אדמת גידא כארבעה ק"מ ממזרח לטבעון, שיתבסס על תעשיית טקסטיל. היישוב נקרא היום רמת ישי. הוא היה אחד העסקנים הראשיים של קבוצה זו ואף צירף אליה כמה חברים מעירנו. הוא עצמו היה עקבי ונחוש, חיסל את חנותו המצליחה ועלה ארצה עם אשתו ושלושת ילדיו. בארץ נתגלה שהעסקים בכפר כשלו. לאחר תלאות רבות עבר עם משפחתו לירושלים ופתח מסעדה אשר בה היו מתאספים רבים מיוצאי בוריסלב.

כאן עלי להזכיר עוד חנווני לכאורה אבל מסוג שונה, יצחק שינפלד. יצחק היה חבר בגילנו אשר ניהל את חנות המכולת של הוריו הזקנים. הוא היה כמוני מילדי בית הכנסת הסדיגוראי, צעיר יודע תורה, בעל הומור טוב

ואהוב על חבריו. הוא אמנם שירת את הלקוחות במכולת אך ראשו ולבו היו נתונים לסניף. בחנותו היינו מתרכזים בשעות היום ומתווכחים על עניינים העומדים ברומו של עולמנו, למורת רוחם של הוריו, כי הפרענו לתנועת הקוונים.

יצחק הצטרף ל'החלוץ', עזב את הוריו הזקנים לאנחות ובשנת 1929 עלה ארצה. כאן היה עובד בכיר באגודת הצרכנים. למרבה הצער הוא נספה בתאונת דרכים על סף יציאתו לגמלאות והוא עדיין במלוא כוחו.

החלוץ

כמו יצחק שינפלד, גם אני הייתי חבר בתנועת 'החלוץ' שהקים יוסף טרומפלדור ברוסיה בשנת 1917. חברי 'החלוץ' הכשירו את עצמם בדרכים שונות לעלייה ארצה. הם למדו עברית ופלשתינוגרפיה, כלומר גיאוגרפיה של ארץ ישראל, והתכוונו למבחן במשרד הארץ ישראלי לקבלת סרטיפיקטים (רישיונות עלייה בתקופת המנדט). רבים מהם יצאו לכפרים להכשרה בעבודה חקלאית. גם לולה יצאה להכשרה חקלאית ועבדה בעבודה מפרכת, כפי שאפשר לראות באלבום התמונות שלה. היו חברי 'החלוץ' שניסו את כוחם בעבודה גופנית בעיר, הם היו מקבלים בקבלנות ניסור וחטיבת עצים להסקה. בעבודה זו עסקו גויים מהמעמד הנמוך ביותר. היהודים בעיר, בעלי-הבתים, השתוממו על תופעה מוזרה זו: בני טובים שעוסקים בעבודה "בזויה"!!

אולם החוטבים הצעירים ביטאו בעבודתם זו את מרד הנעורים נגד מבנה ה'פירמידה ההפוכה' של הכלכלה היהודית בגולה. ביטוי אשר הנואמים הציונים היו נוהגים להרבות להשתמש בו בימים ההם. התמורה

הכספית בעד חטיבת העצים הייתה נמסרת לקופה המשותפת של קבוצת 'החלוץ'. זו הייתה הנציגות היחידה של הסתדרות 'החלוץ' בעיר.

היה בדעתי לעלות ארצה כבר בשנת 1924. כדי לקבל רישיון עלייה (סרטיפיקט) נרשמתי ללימודים בטכניון (שנפתח מחדש באותה שנה), וקיבלתי רישיון עלייה. אלא שנמנע ממני לעלות בגלל חובת הגיוס לצבא הפולני. אי לכך התחלתי ללמוד באקדמיה לסחר חוץ בלבוב. באותה עת הצטרפתי לתנועת 'גורדוניה האקדמאית', בראשותו של פנחס לבון וגם למדתי בפדגוגיון העברי בלבוב. היו שם מורים נהדרים, ביניהם פרופ' גוטמן, והמורה לספרות אליעזר פורמן, שעמו אפגש עוד פעמים רבות במהלך חיי. דרכו התוודעתי לסיפוריו של הסופר האידי הנפלא י.ל. פרץ וליצירותיהם של סופרים יהודים נוספים. בז' אדר, ביום השנה למותו של משה רבנו, הרצה אליעזר פורמן הרצאה מרתקת על יציאת מצרים, על דור המדבר ועל מתן תורה.

באקדמיה לסחר חוץ בלבוב פגשתי כמה תלמידים יהודיים והתיידדתי עם שניים מהם. אחד מהם רייכמן, על אף שהיה קומוניסט בהשקפתו, למד איתי בשעות אחה"צ עברית בפדגוגיון העברי. מין קומוניסט מוזר שכזה. הייתה בינינו ידידות עמוקה. חבל שבגלל השקפתו הפוליטית לא עלה ארצה.

השני קפלנר, דודו היה רופא בעירנו. סיפרתי גם לו שאני מתעתד לעלות לפלשתינה, אולם בשביל לקבל סרטיפיקט מההסתדרות הציונית, עליי לעבור הכשרה חקלאית. קפלנר, שהיה בחור מעשי, הציע לעזור לי. יש לו דוד זקן בכפר פלוני והוא בעל אחוזה. אם אבוא אליו עם מכתב ממנו,

הדוד ייתן לי תעודה המאשרת את הכשרתי בחקלאות. האחוזה נמצאת בקרבת קו הרכבת ללבוב ושם עוצרת הרכבת בתחנה לדקה אחת.

יצאתי לדרך, ירדתי באותה תחנה וניגשתי לאחוזה. קיבל אותי אדם זקן מאד, בעל מראה של אציל פולני, דובר פולנית. הוא אירח אותי בחדר גדול שעל קירותיו תלויים כלי נשק עתיקים. הגשתי לו את מכתב ההמלצה ואז אורו פניו. הרגשתי שלמרות חיצוניותו האומרת התבוללות מוחלטת ואורח חיים של 'שְׁלֶאֱחָצִיץ' (אציל פולני), פועם בו לב יהודי חס. מיד כתב תעודה 'פְּרִקְטִיקַנְט באֶגְרִיקולטוֹרָה' כלומר סטוֹר בחקלאות והחתים אותה בחותמת. נפרדתי ממנו בתודה מעומק הלב. חבל שלא חשבתי אז על צילום התעודה.

חזרתי לתחנת הרכבת והמתנתי לבואה, נזדמן מישהו שאמר לי כי בכיוון חזרה לבוריסלב עוצרת הרכבת רק בתחנה הבאה. רצתי כמה קילומטרים לאורך הפסים, השגתי את הרכבת וחזרתי בשלום. למחרת חליתי, קדחתי מחוס גבוה, והרופא קבע שזוהי דלקת ריאות, תוצאה מאותה ריצה.

זמן קצר לאחר שהחלמתי הוזמנתי ל'קוֹמִיִסְיָה' – והופעתי בפני הוועדה הבוחנת במשרד הארץ ישראלי. בדק אותי רופא, בעיקר את מצב השיניים, עסקנים מכובדים בחנו אותי בידיעת השפה העברית, בפלשתינוגרפיה ושאלו בעיקר על היישובים העבריים. הגשתי להם את התעודה 'פְּרִקְטִיקַנְט באֶגְרִיקולטוֹרָה' והצלחתי בבחינה.

מודה אני כי היה כאן מעשה מרמה, אבל עשיתי זאת למען מטרה קדושה – עלייה לארץ ישראל. לא רציתי לבזבז את זמני בהכשרה המקובלת והעדפתי להקדיש את זמני לארגון הנוער ב'גורודוניה'. גם היום

אין לי נקיפת מצפון ואיני מתבייש בפני ילדיי. כשיקראו את ספר הזיכרונות שלי יידעו שלימים הפכתי לחקלאי טוב גם ללא הכשרה. לאחר כשנה עזבתי את הלימודים בלבוב, חזרתי לבוריסלב וייסדתי בעירי את סניף תנועת הנוער 'גורדוניה'.

'6/139/1ה'

בשנת 1925 התאחדו תנועות הנוער שהיו קרובות רעיונית זו לזו תחת השם 'תנועת הנוער העולמית גורדוניה'. 'גורדוניה' נקראה כך על שם א.ד. גורדון, סופר והוגה דעות, שהטיף לעבודת כפיים, ליצרנות (פרודוקטיביות) של העם, מראשי תנועת העבודה בארץ. התנועה דגלה בבניית מולדת לעם ישראל בארץ ישראל, חינוך האדם, הפיכת עם החנוונים לעם עובד, החייאת התרבות העברית, עבודה עצמית, הגשמה וחלוציות. (כל כתבי א.ד. גורדון, בשלושה כרכים, נמצאים בספרייתי).

צעירים רבים אשר היו במועדון 'ההתאחדות' הצטרפו ל'גורדוניה'. הפעילות אורגנה בקבוצות קטנות כמקובל בתנועות נוער. תוכן הפעולות היה שיחות על נושאים ציוניים וכלליים, מסיבות וטיולים.

ב'גורדוניה' הכרתי את לולה רעייתי לעתיד. חניכה ולאחר מכן מדריכה בסניף 'גורדוניה'. כשהכרנו היא הייתה בת חמש-עשרה ואני בן תשע-עשרה. היא הייתה יפה מאוד. התנדבתי ללמד אותה עברית. היינו נפגשים במועדון, בשעות אחרי הצהריים, כאשר לא הייתה פעילות, ואחרי השיעור הייתי מלווה אותה עד לפתח הבית, או ליתר דיוק עד לפתח החנות שממנה נכנסה הביתה. אחיה היו צוחקים על "הסטודנט הארוך" שמלווה אותה ואינו נכנס פנימה, כי הייתה ביישנית ולא הזמינה אותי להיכנס.

זמן קצר לאחר שהקמתי את סניף 'גורדוניה' בבוריסלב עליתי ארצה. כל משפחתי ליוותה אותי לרכבת אפילו סבא כשהוא נעזר במקל הליכה. הצטרפו גם חבריי וחניכיי מ'גורדוניה' ששרו "אנו עולים ושרים..." גם לולה הייתה בין המלווים, לא התנשקנו, רק הבטחנו זה לזה שנתכתב וקיימנו את הבטחתנו.

מבוריסלב נסעתי לווניה, משם לעיר הנמל טְרַבְּסְט באיטליה, ומשם הפלגתי באוניה דְז'ינקולו ארצה.

עמדתי בקשר עם הסניף במשך תקופה ארוכה באמצעות חליפת מכתבים עם לולה. תיארתי במכתביי את מה שקורה בארץ ובעיקר את החיים בקבוצה. לולה כתבה על הפעילות בסניף ועל הנעשה בבוריסלב. חליפת המכתבים נמשכה כחמש שנים, עד בואה של לולה ארצה בשנת 1932. אותם מכתבים שמורים אצלי עד היום. הם כתובים בפולנית וילדיי מאוכזבים שלא תרגמתי אותם.

יוסף ברזילאי

ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה

אמא, טויִפּה (טוני) לבית ברגמן,
צולם ככל הנראה בשנת 1921.

אבא, יהושע יעקב איזנשטיין.

ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה

יוסף ברזילאי

אחי השני,
יצחק
איזנשטיין,
שנהרג
ב-1918, עם
תום מלחמת
העולם
הראשונה.

החנוכייה של
סבי, יצוקה
מקמיעות
כסף, נוצרה
על ידי אמן
במחצית
המאה ה-19.

יוסף ברזילאי

ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה

אחי השלישי, בוניו איזנשטיין, ואשתו הראשונה, אסתר לבית וולף, שנשפתה בשואה. התמונה צולמה ביום חתונתם בסטרי בשנת 1927.

בוניו ואסתר לבית וולף.

עם חבריי בסניף 'ההתאחדות'. יושבים משמאל לימין בשורה השנייה: אני, אהרון רוס, יוסף נויגוט, ד"ר צבי הלר (במרכז התמונה חובש כובע), אורח רם מעלה, נציג 'ההתאחדות' בסיים (בית הנבחרים הפולני). לשמאלו: פרלמן בעל החנות, ישעיהו רפ ידדי, הרטמן ושק. בוריסלב 1926.

יוסף ברזילאי

ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה

לולה לבית זלינגר,
אהובת לבי
ורעייתי לעתיד,
בהיותה כבת 17,
1926.

לולה
בבוריסלב,
1927.

יוסף ברזילאי

ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה

לולה, יושבת ראשונה מימין, עם חניכיה מ'גורדוניה'. בוריסלב 1927.

משרד ארץ-ישראלי ב. 227 Palestine Office <i>Reuberg</i> 55/1/26 מספר תעודת-עליה. Palestine Immigrant Certificate השם <i>יוסף ברזילאי</i> Name <i>Joseph Reuberg</i> נחנה ביום 11.10.1926 מקום מגור - <i>בפולין</i>			
15 הדרכיה (מקום, זמן, מספר) <i>בפולין 1926</i> 16 סוג הוויזה האנגלית (כני) <i>19.5.26</i> 17 האמצעים שבדיו (בצאתו) <i>1926</i> כלי בית-המשקל כלי עבודה-המשקל 18 החפצים אשר אתו מספר החבילות 19 אם היה בארץ: (יום באו וצאנו) 20 כמה עסק בארץ: 21 כתבת קרוביו או מכיריו בארץ 22 על מי דרישות מי (השם והכתבת) הולך העולה לארץ-ישראל <i>סיסימט</i> 23 נרשם לעליה ביום <i>1925</i> 24 אושר לעליה ביום <i>30.9</i> 25 על יסוד <i>אשר מנגד מולד</i> 26 עוב את <i>22.10</i> ביום <i>1926</i> נוסע לחוף (בא"י) הערות		1 השם <i>יוסף ברזילאי</i> 2 עיר המולדת והמדינה <i>ברזילאי</i> 3 הגתינות <i>פולנית</i> 4 הולדת יום בחודש שנה <i>1906</i> 5 המצב המשפחתי-נשוא, רוק, אלמן 6 שם האשה וגילה 7 שמות הילדים וגילם 8 נשואיו בגולה 9 המען (שלו ושלו בני משפחתו) 10 הכשרה והתמחות (כמה, כמה זמן) <i>הואף</i> 11 התעודות 12 היודע עברית: קרא, כתב, דבר <i>כן</i> 13 שפות אחרות: קרא, כתב, דבר <i>כן</i> 14 השכלה (בית ספר)	

תעודת העלייה של ההסתדרות הציונית.

יוסף ברזילאי

ואלה תולדות יוסף - מבוריסלב ועד עפולה

תמונה ראשונה בארץ, עם חבריי מגרעין 'ההתאחדות', פסח 1927.
אני עומד ראשון מימין.